

**Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет менеджменту і маркетингу
Кафедра менеджменту, публічного управління та адміністрування**

**ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ:**

**Завідувачка кафедри,
д.держ.упр., проф.**

_____ **Наталія БОНДАРЧУК**
« ____ » _____ **2024 р.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: УДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОЇ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА**

**Освітньо-професійна програма «Менеджмент»
Спеціальність 073 «Менеджмент»
Ступінь вищої освіти: Бакалавр**

Здобувачка

Анастасія ТИМЧЕНКО

**Науковий керівник,
к.е.н., доцент**

Леся МЕЛЬНИК

Дніпро – 2024

**ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет: Менеджменту і маркетингу

Кафедра: менеджменту, публічного управління та адміністрування

Освітньо-професійна програма: «Менеджмент»

Спеціальність: 073 «Менеджмент»

Ступінь вищої освіти: Бакалавр

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри,
д. держ. упр., проф.

_____ Наталія БОНДАРЧУК

«___» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на підготовку кваліфікаційної роботи

ТИМЧЕНКО АНАСТАСІЇ КОСТЯНТИНІВНІ

- 1. Тема роботи:** «Удосконалення менеджменту економічної ефективності виробництва зерна»
- Науковий керівник:** Мельник Леся Леонідівна, к.е.н., доцента
затверджені наказом по ДДАЕУ від _____ 2024 р. № _____
- 2. Термін подання здобувачем роботи:** _____ р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** дані річної звітності статистичної ФГ «Січ-Агро» інформація з звітно-планової документації підприємства нормативні документи.
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розкрити)**
 1. Теоретичні основи менеджменту та ефективності виробництва зерна
 2. Сучасний стан менеджменту виробництва зерна та рівень його ефективності в ФГ «Січ-Агро».
 3. Напрями удосконалення менеджменту економічної ефективності виробництва зерна в ФГ «Січ-Агро».
- 5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):**
 1. Показники результатів діяльності ФГ «Січ-Агро».
 2. Вплив факторів на відхилення валового збору зернових культур ФГ «Січ-Агро»
 3. Динаміка показників виробничої собівартості в розрізі видів зернових культур у ФГ «Січ-Агро»
 4. Динаміка виробничої собівартість виробництва зерна ярого ячменю та вплив факторів на її формування в ФГ «Січ-Агро»
 5. Динаміка показників рентабельності в розрізі видів зернових культур у ФГ «Січ-Агро»
 6. Динаміка показників ефективності реалізації зернових культур у ФГ «Січ-Агро»
 7. Прогнозна структура посівних площ у ФГ «Січ-Агро»
 8. Перспективні параметри виробництва зерна у ФГ «Січ-Агро»
 9. Потреба в матеріально-технічних ресурсах, необхідних для забезпечення прогнозованого рівня виробництва зерна в ФГ «Січ-Агро»
 10. Показники ефективності реалізації зерна в ФГ «Січ-Агро» на перспективу

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми і об'єкта дослідження, розробка плану і завдання роботи	Вересень 2023 року	<i>виконано</i>
2.	Складання і затвердження розгорнутого плану та завдання на кваліфікаційну роботу	Вересень 2023 року	<i>виконано</i>
3.	Вибір і опрацювання джерел інформації теоретичного характеру щодо сутності, актуальності та особливостей формування операційної стратегії. Виконання першого теоретичного розділу.	Жовтень - грудень 2023 року	<i>виконано</i>
4.	Дослідження результатів управління товариством з обмеженою відповідальністю за останній період та вивчення передумов щодо використання операційної стратегії. Виконання другого дослідницько-аналітичного розділу.	Січень - лютий 2024 року	<i>виконано</i>
5.	Розробка шляхів удосконалення операційної стратегії досліджуваного підприємства. Виконання третього рекомендаційного розділу роботи.	Березень - квітень 2024 року	<i>виконано</i>
6.	Підготовка висновків та пропозицій	Травень 2024 року	<i>виконано</i>
7.	Оформлення тексту кваліфікаційної роботи, збір супровідних документів до неї	Травень 2024 року	<i>виконано</i>
8.	Підготовка доповіді, ілюстративного матеріалу для захисту роботи	Червень 2024 року	<i>виконано</i>
9.	Перевірка тексту для встановлення рівня оригінальності роботи та відсутності академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації	Червень 2024 року	<i>виконано</i>
10.	Представлення роботи на засідання кафедри	Червень 2024 року	<i>виконано</i>
11.	Захист кваліфікаційної роботи	Червень 2024 року	

Здобувачка вищої освіти

Анастасія ТИМЧЕНКО

(підпис)

Керівник роботи

Леся МЕЛЬНИК

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА	7
1.1. Роль виробничого менеджменту в системі управління підприємством	7
1.2. Сутність і показники ефективності виробництва зерна та фактори її підвищення	10
1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності територіального розміщення виробництва зерна з врахуванням його екологізації та раціонального використання земельних ресурсів	17
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН МЕНЕДЖМЕНТУ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА ТА РІВЕНЬ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ В ФГ «СІЧ-АГРО»	23
2.1. Природно-кліматичні умови та організаційно-економічна характеристика господарства	23
2.2. Стан і напрямки розвитку виробництва зернових культур	31
2.3. Менеджмент витрат та економічна ефективність виробництва зерна	41
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В ФГ «СІЧ-АГРО»	53
3.1. Організаційно-технологічні фактори підвищення ефективності виробництва зернових культур	53
3.2. Удосконалення менеджменту витрат у зерновиробництві	64
3.3. Планування структури зерновиробництва та перспективи розвитку галузі	69
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вирішення зернової проблеми в Україні як на загальнонаціональному рівні, так і на рівні конкретного підприємства, не втрачає актуальності і до сьогоднішнього дня, проте зараз вона набуває нових рис в контексті глобальних змін, що останніми роками стають все більш очевидними.

Все частіше в інформаційному просторі з'являється багато статей про наростання глобальної продовольчої проблеми на фоні критичності запасів енергоносіїв. На основі вивчення ситуації можна констатувати факт, що економіка багатьох країн і України ще в довоєнний період почала входити в стан рецесії.

На сьогодні ми маємо ситуацію, коли Україна, будучи включеною в глобальні ринки і перебуваючи під впливом тенденцій розвитку світової економіки та його фінансової системи, ще до початку війни почала відчувати негативні тенденції, які торкнулися багатьох сфер національної економіки. Наслідки запровадження карантинних обмежень у 2020–2021 рр. істотно позначилися на стані функціонування агропромислового комплексу і аграрного сектору зокрема. З іншого боку, війна внесла свої корективи в подальший напрямок функціонування агропромислового виробництва, обумовивши поглиблення диспаритету цін в АПК і спричинивши цілу низку кризових явищ в сільському господарстві. Не оминули ці явища і зернову галузь, торкнувшись практично кожного без винятку зерновиробника – як дрібних фермерів, так і крупних агрохолдингів.

В сучасних умовах зерновиробництво залишається стратегічно важливою галуззю, основою гарантування продовольчої безпеки України та джерелом доходів сільськогосподарських підприємств. Проте якщо раніше вирішення зернової проблеми перебувало в площині впровадження нових сучасних технологій виробництва і переробки зерна, то сьогодні мова йде вже про просте виживання кожного конкретного виробника в умовах війни.

Науково-методичні питання ефективності зернового виробництва, проблеми теорії й практики інтенсифікації галузі втілені в працях С.С. Бакая, В.І. Бойка, П.І. Гайдучького, О.В. Захарчука, З.П. Ніколаєвої, М.Г. Лобаса, П.М. Рибалкіна, П.Т. Саблука, В.Ф. Сайка, В.П. Ситника, А.І. Степанова, О.О. Сторожука, Л.М. Худолій, О.М. Шпичака та інших вчених. Проблемами управління в аграрній сфері економіки і, зокрема, менеджменту, займалися ряд вчених, серед яких: О.Д. Гудзинський, С.І. Дем'яненко, Й.С. Завадський, І.А. Міщенко, В.В. Россоха, О.О. Сас, В.П. Павлик та ін.

Для фермерського господарства «Січ-Агро» Синельниківського району Дніпропетровської області вирішення проблеми нарощування і стабілізації обсягів виробництва високоякісного зерна та підвищення його ефективності має ключове значення, оскільки дана галузь має високий потенціал доходності, визначає напрямки спеціалізації господарства та створює можливості для простого і розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва у досліджуваному господарстві, що в умовах війни має виключно важливе значення.

Актуальність теми, наукове і практичне значення проблеми обумовило структурну побудову дипломної роботи і характер дослідження.

Метою дослідження є опрацювання комплексу теоретичних і методичних положень та обґрунтування організаційно-економічних заходів з розвитку виробництва зерна, удосконалення виробничого менеджменту та підвищення економічної ефективності функціонування зернової галузі уФГ «Січ-Агро» Синельниківського району Дніпропетровської області.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішувалися наступні **завдання**:

– вивчити теоретико-методологічні підходи до визначення виробничого менеджменту, економічної ефективності виробництва зернових культур та його територіального розміщення;

– дати оцінку сучасного стану менеджменту виробництва зерна в ФГ «Січ-Агро» Синельниківського району та встановити вплив основних факторів на ефективність зерновиробництва;

– обґрунтувати систему організаційно-технологічних заходів з підвищення рівня врожайності зернових культур, поліпшення якісних показників продукції, збільшення рівня прибутковості галузі;

– обґрунтувати раціональний рівень затрат праці та матеріально-грошових засобів на виробництво високоякісної продукції;

– визначити параметри структури та обсягів виробництва зерна в ФГ «Січ-Агро», а також рівень доходності зернової галузі на перспективу.

Предметом дослідження є теоретичні й прикладні аспекти менеджменту та економічної ефективності виробництва зерна.

Об'єктом дослідження є сукупність організаційно-економічних процесів з розвитку виробництва зерна у ФГ «Січ-Агро» Синельниківського району Дніпропетровської області.

З метою реалізації поставлених в роботі завдань використовувалися різноманітні **методи дослідження**: діалектичний, абстрактно-логічний, монографічний, статистико-економічний, факторного аналізу, графічний, розрахунково-конструктивний, експертних оцінок.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України з питань функціонування ринку зерна, обліку витрат та калькуляції собівартості продукції, розміщення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції по природно-економічних зонах [1–4]; річні звіти та аналітичні дані бухгалтерського обліку ФГ «Січ-Агро», літературні джерела, інтернет-джерела.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробці конкретних пропозицій для ФГ «Січ-Агро» Синельниківського району, які також можуть бути використані іншими агроформуваннями.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА

1.1. Роль виробничого менеджменту в системі управління підприємством

Поняття управління у широкому розумінні означає цілеспрямовану координацію суспільного процесу відтворення, який включає управління людьми, матеріалами, фінансами.

Згідно з визначенням Й. С. Завадського, за принципами комплексного, системного підходу управління – це цілеспрямована діяльність управлінського апарату в соціально-економічній системі, пов'язана з виконанням специфічних функцій (планування, організації, регулювання, координації, мотивації, контролю) на основі пізнання і використання об'єктивних законів та закономірностей виробництва, в інтересах постійного підвищення його ефективності. Управління охоплює сукупність взаємозв'язаних технічних, організаційних, економічних, соціально-психологічних та інших факторів [4].

Герасименко Ю.В., Підвальна О.Г. зазначають, що за своєю суттю термін «менеджмент» певною мірою можна вважати синонімом терміну «управління». За їхнім трактуванням, під «управлінням» розуміють тип взаємодії двох суб'єктів, один з яких у цій взаємодії перебуває в позиції суб'єкта управління, а інший – у позиції об'єкта управління [5].

Виробничий (операційний) менеджмент традиційно вважають чимось пов'язаним головним чином з виробничою діяльністю чи фізичними змінами стану продуктів. Тому найчастіше його визначають так: операційний менеджмент – це діяльність з управління процесом придбання матеріалів, їхнього перетворення в готовий продукт і постачанням цього продукту покупцю [6–7].

На думку багатьох фахівців це визначення є занадто узагальненим. Ліс Гелловей дає більш точне визначення. На його думку, операційний менеджмент –

це всі види діяльності, пов'язаної з навмисним перетворенням (трансформацією) матеріалів, інформації чи покупців. Операційний менеджмент, на його думку, полягає в ефективному і раціональному управлінні будь-якими операціями [7].

За визначенням Р. Чейза, Н. Еквілайна та Р. Якобса операційний менеджмент – це діяльність, пов'язана з розробкою, використанням і удосконаленням виробничих систем, на основі яких виробляється основна продукція чи послуги компанії [7].

Як зазначає Капінос Г. І., операційний менеджмент належить до базових функцій будь-якого підприємства – виробництва, головний зміст якої полягає в діяльності зі створення продукції споживчого призначення. Особливістю операційного менеджменту є спрямованість на вирішення завдань основної діяльності, які мають стратегічну важливість для будь-якого виробничого підприємства. Операційний менеджмент має забезпечувати ефективно і раціональне ведення продуктивної виробничої діяльності [8].

Кожне підприємство виконує свої операційні функції, тобто здійснює діяльність з виробництва продукції або надання послуг, які потребують суб'єкти зовнішнього середовища. Основою його діяльності є операційна система [9].

Основою операційного менеджменту є управління виробничими системами. Виробнича система – це система, що використовує операційні ресурси компанії для перетворення фактору виробництва, що вводиться („входу”), в обрану нею продукцію чи послугу („вихід”). „Вхід” може бути представлений сировиною, замовником або готовою продукцією, отриманою з іншої виробничої системи. У процесі виробництва предмети праці (сировина і матеріали) змінюють (перетворюють) свій стан і перетворюються в продукт, необхідний людині [6–8].

Виробнича система містить у собі п'ять основних елементів, що одержали назву 5Ps (США) виробничого менеджменту від наступних англійських слів: персонал (People), заводи (Plants), матеріали і комплектуючі вироби (Parts), процеси (Processes) і системи планування і управління (Planning and Control Systems) [10].

Нижче наведено схему процесу операційного менеджменту (рис. 1.1).

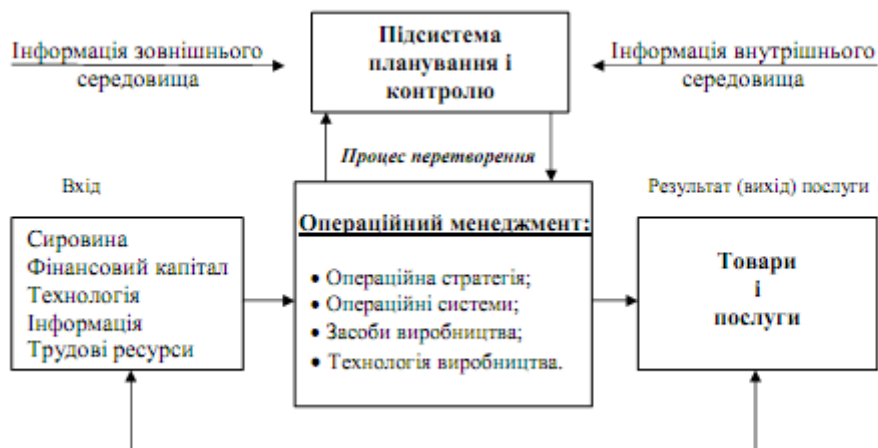

Рис. 1.1. Процес операційного менеджменту [11]

Завдання аграрного менеджменту в сучасних умовах полягає у тому, щоб створювати прибуткове підприємство на основі наявних людських та матеріальних ресурсів [12–13].

В сучасних умовах ринкової економіки функціонування підприємств аграрного бізнесу неможливе без якісного управління виробничо-господарською діяльністю із застосуванням функцій аграрного менеджменту.

Досягнення високої продуктивності виробництва є головною метою операційного менеджменту. Високої продуктивності можна досягти за рахунок впровадження новітніх технологій виробництва продукції, наявності необхідної матеріально-технічної бази та фінансових ресурсів, підвищення кваліфікації працюючих, а в сільському господарстві ще й за рахунок сприятливих ґрунтово-кліматичних умов. Продуктивність є ефективним управлінським інструментом менеджера, який допомагає йому більш ефективно використовувати ресурси у виробничому процесі [9].

Вивчення літературних джерел та виробничого досвіду свідчить, що ефективний виробничий менеджмент відіграє провідну роль у забезпеченні прибуткової діяльності аграрних підприємств, які спеціалізуються на виробництві рослинницької продукції. А тому удосконалення менеджменту виробництва зернових культур та підвищення його ефективності має ключове значення для ФГ «Січ-Агро».

1.2. Сутність і показники ефективності виробництва зерна та фактори її підвищення

Ефективність є ключовим показником результативності як окремих виробничих об'єктів, так і національної економіки в цілому. Успіх будь-якого підприємства визначається рівнем ефективності його фінансово-господарської діяльності, підвищення якого є провідним завданням кожного суб'єкта господарювання аграрного сектору.

Як відомо, термін «ефективність» походить від латинського слова *effectus*, що означає дію якоїсь причини; результат, виконання чого-небудь [14]. Але сам по собі ефект не дає відповіді на запитання: якою ціною одержаний цей результат.

Загальновизнаним положенням є визначення ефективності виробництва як досягнення максимально корисного кінцевого результату при мінімізації витрат (ресурсів), які викликали цей результат [15].

Григораш О. В., Булигіна Д. О. під економічною ефективністю розуміють максимальну вигоду, яку можна отримати за мінімальних затрат у процесі економічної діяльності з урахуванням додаткових умов, які мають місце в момент визначення ефективності відповідного господарського заходу. Проблема підвищення ефективності виробництва та діяльності підприємства загалом полягає в забезпеченні максимально можливого результату на кожен одиницю затрачених трудових, матеріальних і фінансових ресурсів [15].

Вивчення наукових напрацювань показує, що сучасні науковці розглядають поняття ефективність в різних аспектах. Одні автори визначають ефективність як співвідношення затрат та результату, інші – як досягнення максимального ефекту при мінімальних затратах ресурсів.

Поділяючи думку з економістами-класиками, А. В. Череп пропонує розуміти ефективність, як «максимальну вигоду, яку можна отримати при мінімальних затратах в процесі економічної діяльності з урахуванням додаткових умов, які мають місце в момент визначення ефективності відповідного господарського заходу» [16].

Т. С. Морщенок та О. М. Біляк, висвітлюють ефективність не лише як відношення затрат та результату, але й як оцінку цього результату, а саме: ефективність є багатоаспектним і складним економічним поняттям, під яким розуміють: по-перше, результативність діяльності (процесу, проекту, реалізації заходів), що характеризується відношенням отриманого економічного ефекту до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату; по-друге, комплексну оцінку результатів використання всіх видів ресурсів; по-третє, міру досягнення поставлених цілей [17].

Ю. Г. Ємець наводить визначення ефективності як «характеристику можливостей підприємства, його здатність діяти з визначеним рівнем результативності» [18].

Отже, на основі вивчення існуючих визначень ефективності як економічної категорії можна зробити висновок, що не існує єдиного підходу щодо визначення сутності даного поняття. Проте така багатоманітність трактувань дозволяє розглядати і досліджувати дану категорію з різних сторін. На думку Перерви П. Г. і Кравчука А. В., найбільш повним та точним буде наступне визначення ефективності, як економічної категорії: «"ефективність" – це комплексний показник позитивної економічної результативної діяльності, який характеризується оптимальним відношенням отриманого ефекту чи результату до витрачених ресурсів з метою досягнення поставлених цілей» [19].

Деякі автори розрізняють виробничо-технологічну, виробничо-економічну і соціальну ефективність. При проведенні аналізу ефективності виробництва рослинницької продукції, і зокрема – зернових культур, узагальнюючими показниками виробничо-технологічної ефективності є урожайність і продуктивність праці, а також величина розрахункової собівартості, при обчисленні якої оцінку затрат праці і матеріальних ресурсів проводять на співставному в динаміці рівні. Для оцінки виробничо-економічної ефективності зернових культур доцільно використовувати показники валового доходу і прибутку на гектар посіву. Такий підхід дозволяє здійснювати порівняльний

аналіз ефективності виробництва рослинницької продукції безпосередньо в господарстві [20].

Якщо соціально-економічна ефективність виражає ступінь реалізації мети виробництва, то виробничо-технологічна і виробничо-економічна – засіб для її досягнення. Проблема підвищення ефективності виробництва повинна вирішуватися у тісному поєднанні її економічних та соціальних аспектів [20].

Сільськогосподарське виробництво вимагає розвитку на екологічній основі, тобто при забезпеченні екологічної рівноваги, узгодженні екологічних та економічних інтересів. Еколого-економічна ефективність – це сукупна оцінка результатів виробництва або заходів, що включає показники економічного ефекту з урахуванням екологічних і соціальних наслідків, виражена у вартісній формі [21].

Діюча система економічних показників включає узагальнюючі показники ефективності виробництва та показники ефективності використання окремих видів ресурсів. До узагальнюючих відносять показники використання всього ресурсного потенціалу, сукупних витрат виробництва та інтегральні показники ефективності використання різних видів ресурсів.

Основним показником ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств є прибуток. Однак про ефективність лише за масою прибутку судити не можна. Її більшою мірою характеризує норма прибутку та рівень рентабельності [22].

Рентабельність є одним з найважливіших узагальнюючих показників виробничо-економічної ефективності виробництва на підприємствах та в об'єднаннях. Вона характеризує прибутковість, доходність за певний період часу. Показник рентабельності реалізованої продукції визначають як відношення прибутку від реалізованої продукції до повної (комерційної) її собівартості, вираженої в процентах.

Для визначення економічної ефективності виробництва в цілому по сільськогосподарських підприємствах використовується система показників: вартість валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, на 1-го

середньорічного працівника, на 1 люд.-год., на 100 грн. виробничих витрат, на 100 грн. основних виробничих фондів; розмір чистої продукції (валового доходу), чистого доходу та прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь, на одного середньорічного працівника, на 1 люд.-год., на 100 грн. витрат виробництва, на 100 грн. виробничих фондів, продуктивність праці; рівень рентабельності й норма прибутку. Для аграрних підприємств рівень норми прибутку повинен становити 15–20%, за цих умов можливе здійснення розширеного відтворення виробництва на основі інтенсивного оновлення матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання [23].

В сучасних умовах продовжуються пошуки єдиного узагальнюючого показника ефективності виробництва. При цьому в економічній літературі існують різні точки зору з приводу напрямів та методів його розробки. Так, у міжнародній статистиці загально визнаною є методологія розрахунків інтегральної ефективності, згідно з якою у створенні продукції (корисного ефекту) беруть участь на рівноправній основі праця, капітал та інші фактори виробництва. Узагальнюючим показником тут виступає показник сукупної ефективності, який визначається як середньозважений від часткових з урахуванням ваги ефективності кожного з факторів [24].

Для визначення економічної ефективності виробництва на всіх рівнях народногосподарської ієрархії (народному господарству в цілому, галузі, об'єднанню, підприємству) Прядко В.В. пропонує використовувати узагальнюючу формулу коефіцієнта ефективності (інтегральної) [24]:

$$\text{Ефективність (інтегральна)} = \frac{\text{Загальний обсяг виробництва}}{\text{Загальні витрати}} \quad (1.1)$$

Сукупна (інтегральна) ефективність може бути визначена за формулою:

$$E_i = \frac{Q}{Z \cdot L + m_c + a \cdot F + R}, \quad (1.2)$$

де E_i – інтегральна ефективність;

Q – загальний обсяг виробництва;

Z – заробітна плата одного працюючого;

L – чисельність промислово-виробничого персоналу;

m_c – матеріальні витрати;

a – питомий коефіцієнт амортизаційних відрахувань;

F – середньорічна вартість основних промислово-виробничих фондів;

R – сума інших витрат.

В ринковій економіці вирішальним фактором комерційного успіху продукції є її конкурентоспроможність, яка визначається різними показниками.

На зниження ефективності господарсько-фінансової системи підприємства здійснює вплив низка проблем (рис. 1.2).

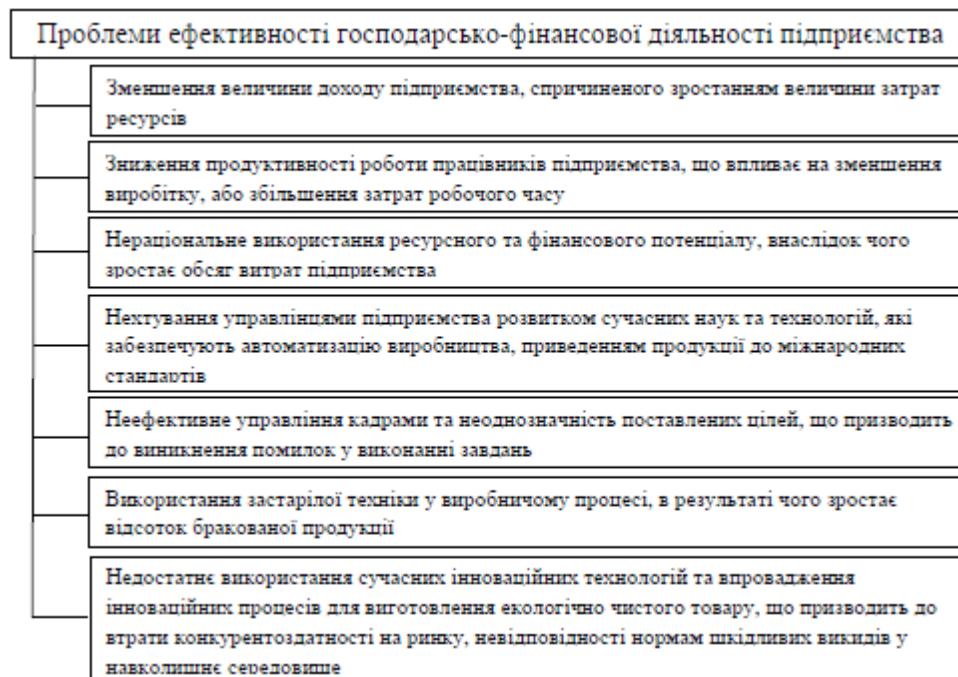

Рис. 1.2 Проблеми ефективності господарсько-фінансової системи підприємства [25]

Формування ефективного сільськогосподарського виробництва, і зокрема – виробництва зернових культур, в умовах становлення ринкової економіки залежить від численних факторів. Суб'єкти господарювання повинні постійно контролювати вплив тих чи інших факторів ефективності і на цій основі сприяти підвищенню ефективності агровиробництва (рис. 1.3).

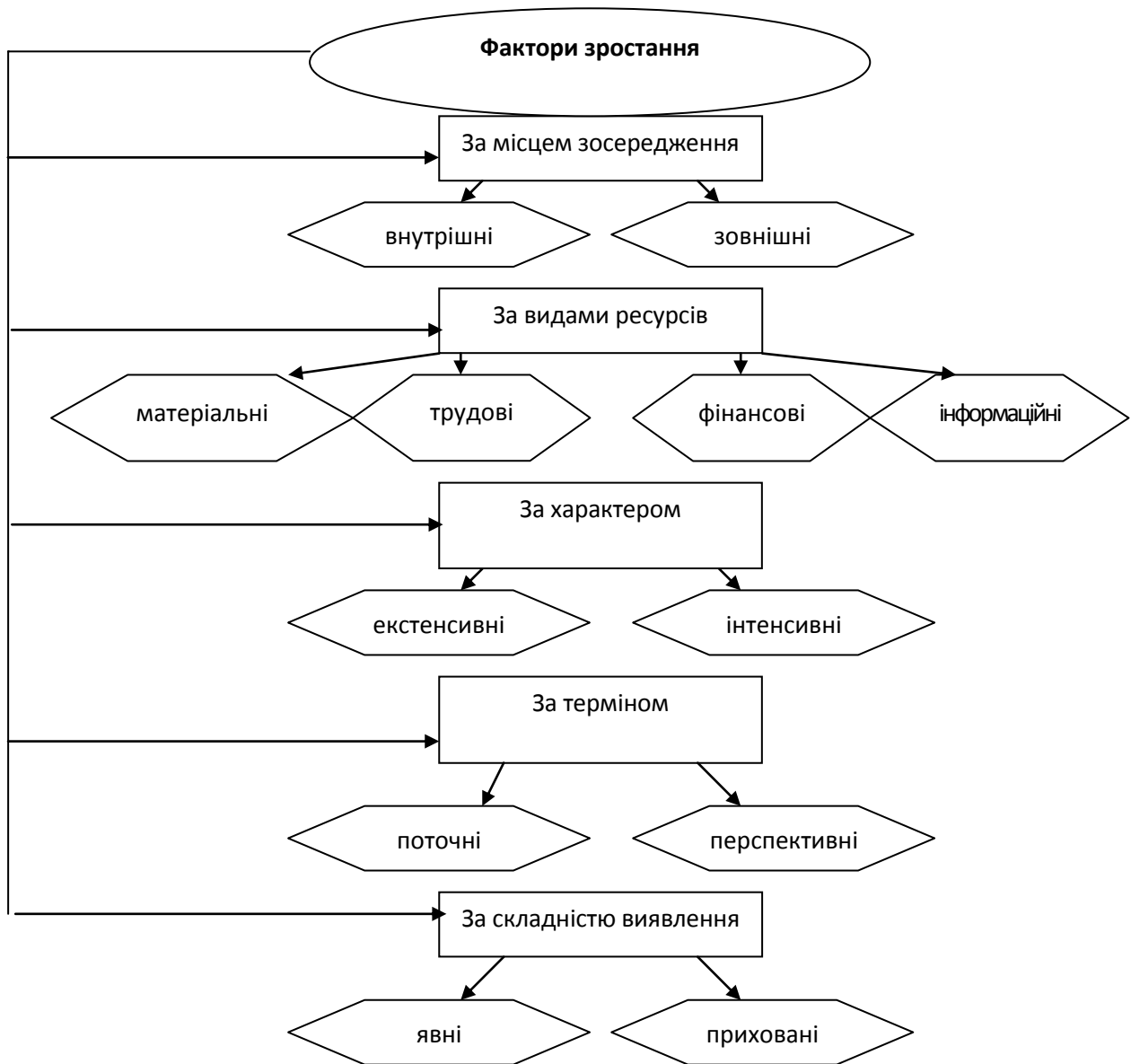

Рис. 1.3. Класифікація факторів зростання ефективності виробництва [25]

В сучасних умовах вирішальним чинником зростання ресурсного потенціалу агропромислового комплексу України на сучасному етапі є інноваційні розробки. Національна модель повинна забезпечити об'єднання зусиль державних органів управління всіх рівнів, установ, організацій та закладів освітньої, науково-технічної сфери, підприємницького сектору економіки на

користь прискореного використання досягнень науки і технологій з метою реалізації стратегічних національних інтересів країни.

В сучасних умовах конкурентоспроможність виробництва зернових культур в значній мірі визначається інноваційним напрямом розвитку даної галузі. При цьому ефективність інноваційного процесу характеризується технологічною, економічною, соціальною й екологічною ефективністю кожна з яких має свою систему оцінювальних показників [26].

Шляхи підвищення ефективності виробництва зернових культур, як і сільськогосподарського виробництва в цілому, передбачають комплекс таких основних заходів: поліпшення використання землі, підвищення її родючості; впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва; поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва на основі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції; раціональне використання виробничих фондів і трудових ресурсів; впровадження інтенсивних і прогресивних ресурсозберігаючих технологій; підвищення якості і збереження виробленої продукції; широке використання прогресивних форм організації виробництва і оплати праці; розвиток сільськогосподарського виробництва на основі різноманітних форм власності і видів господарювання та створення для них рівних економічних умов, необхідних для самостійної та ініціативної роботи [27].

Інтенсифікація аграрного виробництва – основна форма розширеного відтворення, що здійснюється шляхом вдосконалення системи ведення господарства на основі НТП, для збільшення і забезпечення сталості виробництва продукції на одиницю площі, скорочення виробничих витрат, підвищення продуктивності та поліпшення умов праці [27–28].

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва має багатофакторний характер свого розвитку і тому вимагає комплексного, системного підходу до його дослідження; важливим напрямом інтенсифікації аграрного виробництва є застосування безвідходних технологій з метою підвищення рівня використання природних ресурсів з рециркуляцією, тобто з регенеруванням їх багаторазового використання; в умовах неоднорідності природного середовища доцільне

виділення екологічно однотипних територій, що сприятиме диференційованому підходу щодо використання природних ресурсів; техногенні фактори, які відіграють визначальну роль в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, слід спрямовувати на виконання двох різновекторних завдань – скорочення затрат праці й забезпечення оптимальних умов зовнішнього середовища для вирощування сільськогосподарських культур; важливо забезпечити комплексний підхід використання техногенних і природних факторів; необхідно значно підвищити роль соціальних факторів в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, створити умови для економічної заінтересованості працівників у розвитку аграрного сектору економіки [29].

Слід зауважити, що процес інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, його динаміка та економічна сутність нині дедалі більше набуває дискусійного характеру.

Підвищення економічної ефективності підприємства значною мірою залежить від ступеня спроможності суб'єктів господарювання приводити в дію наявні чинники виробництва та комплексно вирішувати питання раціонального використання трудових, земельних, матеріальних і фінансових ресурсів.

1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності територіального розміщення виробництва зерна з врахуванням його екологізації та раціонального використання земельних ресурсів

Розміщення виробництва зерна можна розглядати з різних сторін. Це і територіальний аспект, який стосується особливостей розміщення посівів зернових культур за адміністративними районами, регіонами та природно-економічними зонами. З іншого боку, розміщення посівів зернових культур вимагає врахування агроландшафтного фактору. Мова йде про диференціацію посівів залежно від рельєфу території, крутизни схилу, що тісно корелює зі ступенем еродованості земельних ресурсів.

Третій аспект, який враховується при територіальному розміщенні посівів зернових культур, – це їх розміщення в сівозміні залежно від попередника, оскільки наукою доведено суттєвий вплив попередника на ефективність виробництва зерна [30].

В сучасній науці існує багато методичних підходів, які дозволяють оцінити ефективність розміщення виробництва рослинницької продукції, у тому числі – зерна. Так, критерієм економічної ефективності раціонального розміщення зернового виробництва вважається збільшення виробництва високоякісної продукції при мінімальних затратах живої та уречевленої праці. При цьому для оцінки економічної ефективності розміщення і спеціалізації зернового виробництва застосовується низка показників: урожайність; якість продукції; питома вага конкретної культури в структурі посівних площ; вихід кормових одиниць з 1 га посіву зернофуражних культур; обсяг виробництва продукції на душу населення, на 1 га сільськогосподарських угідь; вартість валової і товарної продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, на 1 грн. основних і оборотних фондів, на одного середньорічного працівника; собівартість продукції; прибуток у розрахунку на 1 грн. виробничих витрат, на 1 га посіву; рівень рентабельності тощо [31].

На жаль, ці показники не завжди дають повне уявлення про територіальне розміщення тієї чи іншої культури. При суперечливій його оцінці М. Щур, С. Бакай та ін. рекомендують використовувати сукупний (відносний) бал ефективності розміщення, який розраховують на основі врожайності зернових культур та собівартості одиниці продукції області, району та країни в цілому. Для визначення балу сукупної ефективності конкретної культури визначають відношення індексу урожайності до індексу собівартості [32].

Для комплексного аналізу ефективності виробництва зерна в регіонах і аграрних формуваннях деякі вчені рекомендують застосовувати методичну схему з використанням інтегрального індексу порівняльної оцінки ефективності зерновиробництва, який розраховують як відношення індексу урожайності до добутку індексів собівартості та трудомісткості. В залежності від об'єктів аналізу

за базу порівняння приймаються середні значення показників урожайності, собівартості одиниці продукції і трудомісткості зернових культур в Україні, області або районі [33].

В сучасній науці для оцінки ефективності розміщення виробництва сільськогосподарської продукції широко використовуються також методи економіко-математичного моделювання, зокрема модель Марковіца, а також методи кластерного аналізу [34]. В сучасних умовах все більшої актуальності набуває застосування адаптивно-ландшафтного підходу в організації виробництв, що має на меті на основі системи землеробства, добре адаптованої до природних ландшафтів, створення передумов для раціонального використання землі, підвищення ґрунтової родючості, отримання високих та стійких урожаїв [35].

Для прийняття управлінських рішень в системі еколого-ландшафтної організації території використовується система показників екологічної оцінки ландшафту (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Показники екологічної оцінки ландшафту [35–36]

Показник	Формула
Співвідношення угідь, %	Рілля: пасовища: ліси
Коефіцієнт розораності (K_p)	$K_p = S_{пр}/S_l$, де $S_{пр}$ – площа ріллі, га; S_l – площа ландшафту, га
Коефіцієнт інтенсивності використання землі у сільськогосподарському обороті ($K_{інт.}$)	$K_{інт.} = S_{сг}/S_l$, де $S_{сг}$ – площа сільськогосподарських угідь, га; S_l – площа ландшафту, га
Коефіцієнт екологічної стабільності ($K_{ек.ст.}$)	$K_{ек.ст.} = \sum K_i \times S_i / \sum S_i$, де K_i – коефіцієнт екологічної стабільності угіддя і-го виду; S_i – площа угіддя і-го виду, га
Кількісний коефіцієнт екологічної стабільності ($K_{ес}^I$)	$K_{ес}^I = S_{стаб.}/S_{дестаб.}$, де $S_{стаб.}$ – загальна площа стабілізуючих компонентів агроландшафту; $S_{дестаб.}$ – загальна площа дестабілізуючих компонентів агроландшафту
Коефіцієнт екологічної стабільності території (K^{II})	$K^{II} = \sum (S_i \times K_i \times K_{гс}) / \sum S_i$, де S_i – площа і-го виду угідь, га; K_i – коефіцієнт екологічних властивостей (екологічної значущості) угідь і-го виду; $K_{гс}$ – коефіцієнт геоморфологічної стійкості угідь
Коефіцієнт еродованості ріллі ($K_{ер}$)	$K_{ер} = S_{ве}/S_p$, де $S_{ве}$ – площа вітрової (водної) ерозії, га; S_p – площа ріллі, га

Ефективність агровиробництва значною мірою залежить від стану ґрунтів, а також від дотримання правил агротехніки і впровадження інноваційних технологій. На даний час стан земель України, що використовуються в аграрній сфері, залишається незадовільним. Надзвичайно негативно впливають на стан сільськогосподарських територій ерозійні процеси. Це вимагає запровадження систем ґрунтозберігаючого землеробства, які дають можливості раціоналізувати ресурсо-користування як за екологічними, так і економічними показниками. Запровадження ґрунтозберігаючих систем, дає змогу збільшити врожай в 1,2–2,5 рази, тобто на еродованих землях одержати додаткову рослинницьку продукцію [37].

Удосконалення розміщення зерновиробництва доцільно проводити в двох напрямках. Перший – коригування розміщення зернових культур після попередників, що передбачає підбір найкращих попередників для кожної культури та оптимізацію їх структури з врахуванням ринкових умов та розвитку тваринництва. Другий напрямок передбачає удосконалення просторового розміщення посівів зернових культур залежно від елементів рельєфу, тобто недопущення розташування посівів на еродованих схилах крутизною понад 3⁰, площі яких доцільно виводити з інтенсивного обробітку під залуження та заліснення; при цьому підбір та територіальне розміщення попередників має здійснюватися з врахуванням рівня їх ґрунтозахисної ефективності. Такий підхід дозволяє більш ефективно використовувати екологічні ресурси, забезпечити захист ґрунту від ерозії, відвернення значних обсягів його втрат, скорочення матеріально-грошових збитків від втрат родючості ґрунту та недобору продукції [37].

Як свідчать результати наукових досліджень, прийняття рішень щодо корегування розміщення посівів зернових культур за даною методикою має ґрунтуватися на попередній еколого-економічній оцінці структури посівних площ, яка проводиться на основі підрахунку прямих та непрямих збитків від втрат родючості ґрунту та недобору продукції. Розрахунок збитків від втрати родючості ґрунту в результаті водної ерозії здійснюється на основі відомостей про ступінь

еродованості земельних ділянок, що перебувають в сільськогосподарському обороті. Економічну оцінку збитку від ерозії проводять за двома критеріями: за величиною приведених затрат і втратами умовно чистого доходу [37].

В умовах сьогодення з розширенням застосування комп'ютерної техніки великого значення набуває вирішення завдання побудови економіко-математичних моделей оптимізації структури посівних площ з врахуванням проведення ґрунтозахисних заходів, найчастіше – на основі використання симплексного методу. Детальний історичний огляд фундаментальних розробок в даній області зроблено Н. П. Коваленко [38].

Заслуговує на увагу ЕММ, яка дає можливість отримувати оптимальну структуру використання ріллі та дозволяє формувати найраціональніші схеми сівозмін за окремими категоріями орних земель із рекомендацією значень коефіцієнтів ерозійної безпечності сільськогосподарських культур [38].

Для більш ефективного функціонування моделей раціонального використання земельних ресурсів у ерозійно-небезпечних агроландшафтах України встановлено необхідне використання загальносистемної бази даних та підключення до інших моделей (моделі прогнозування очікуваного врожаю, моделі прогнозування ринкових цін та ін.), а також врахування у ЕММ впливу погодних умов. Застосування вищенаведених доповнень в ЕММ із застосуванням комп'ютерної обробки дозволяє не тільки здійснити об'єктивний вибір найдоцільнішої схеми сівозмін, але й прискорити розрахунки оцінки виробничих та екологічних можливостей розміщення сільськогосподарських культур на схилах. Сучасні економіко-математичні методи в автоматизованому режимі дозволяють враховувати велику кількість обмежуючих факторів і показників, отримувати більш обґрунтовані та достовірні результати оптимізації структури сівозмін і територіального розміщення культур з найвищим рівнем еколого-економічної ефективності їх вирощування [38].

Вищезгадані методичні підходи можна успішно застосовувати для аналізу поточної ситуації та розробки сценаріїв корегування територіального розміщення посівів зернових культур в різних агроформуваннях з метою підвищення

рентабельності зерновиробництва, а також одночасного досягнення цілей екологічної безпеки і захисту ґрунту від втрат його родючості.

Проведені теоретико-методичні узагальнення дають підґрунтя для вивчення стану виробництва зерна та організації виробничого менеджменту у ФГ «Січ-Агро», а також для розробки заходів з підвищення ефективності менеджменту виробництва зерна в досліджуваному господарстві.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН МЕНЕДЖМЕНТУ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА ТА РІВЕНЬ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ В ФГ «СІЧ-АГРО»

2.1. Природно-кліматичні умови та організаційно-економічна характеристика господарства

Фермерське господарство «Січ-Агро» Синельниківського району Дніпропетровської області. Центральна садиба господарства розташована за юридичною адресою: Дніпропетровська обл., Синельниківський район, с. Романки вул. Січеславська, буд. 28. Село Романки розміщене на відстані 120 км від обласного центру м. Дніпро, 55 км – від районного центру м. Синельникове і 10 км – від колишнього районного центру селища Покровське.

Головним, незамінним засобом сільськогосподарського виробництва є земельні ресурси. Всі земельні угіддя, закріплені за ФГ «Січ-Агро», складають його земельний фонд, який для досліджуваного господарства представлений землями сільськогосподарського призначення – ріллею, частина з яких є приватною власністю засновників фермерського господарства, а частина (360 земельних ділянок) – орендовані земельні паї громадян. Як свідчать дані табл. 2.1, протягом 2019–2023 рр. земельний фонд господарства збільшився на 9 га (на 0,8 %), що відбулося внаслідок укладення договорів оренди земельних часток (паїв).

Таблиця 2.1

Динаміка та структура земельного фонду ФГ «Січ-Агро»

Показники	Роки										2023р. в %до 2019р.
	2019		2020		2021		2022		2023		
	га	%	га	%	га	%	га	%	га	%	
Загальна земельна площа, га	1140	100	1140	100	1140	100	1149	100	1149	100	100,8
у тому числі:											
сільськогосподарські угіддя	1140	100	1140	100	1140	100	1149	100	1149	100	100,8
з них: рілля	1140	100	1140	100	1140	100	1149	100	1149	100	100,8
Припадає сільськогосподарських угідь на 1 середньорічного працівника, га	57	x	57	x	57	x	57,45	x	95,75	x	168,0

Динаміка показника площі сільськогосподарських угідь в розрахунку на 1 середньорічного працівника протягом досліджуваного періоду залежала від тенденцій зміни площі земельного фонду та кількості працюючих. Так, при фіксованій кількості працюючих та до 2021 року даний показник перебував без змін на рівні 57 га/чол., збільшившись на 0,45 га через залучення додатково 9 га орендованих земельних паїв та досягши у 2023 році значення 95,75 га/чол. внаслідок різкого скорочення чисельності працівників господарства. Таку тенденцію не можна назвати позитивною, оскільки надмірне навантаження земельної площі на одного працівника створює проблеми в організації виробничого процесу. Так, вже у 2023 році дана ситуація породжувала проблеми, пов'язані з несвоєчасністю та затримкою виконання основних виробничих процесів у рослинництві, передбачених технологією вирощування сільськогосподарських культур.

Спеціалізація господарства найбільш точно характеризується структурою товарної продукції (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура товарної продукції у ФГ «Січ-Агро»

Види продукції	2019		2020		2021		2022		2023	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Зернові і зернобобові культури – всього	7038,5	36,6	5710,7	32,0	16359,4	58,9	5604,7	29,4	4124,2	22,6
у т. ч. озима пшениця	6631,9	34,5	5173,5	29,0	15672,6	56,4	5070,3	26,6	3786,3	20,8
ярий ячмінь	406,5	2,1	537,2	3,0	686,8	2,5	534,4	2,8	337,9	1,9
Технічні культури – всього	12135,6	63,1	12058,8	67,5	11283,4	40,6	13351,2	70,1	13983,5	76,7
у т. ч. соняшник	10061,5	52,3	9632,4	53,9	11283,4	40,6	13351,2	70,1	11630,6	63,8
озимий ріпак	2074,2	10,8	2426,4	13,6	–	–	–	–	2352,9	12,9
Разом по рослинництву	19174,1	99,7	17769,5	99,4	27642,7	99,5	18956,0	99,5	18107,7	99,3
Реалізація іншої продукції, робіт, послуг	65,1	0,3	99,2	0,6	143,2	0,5	98,6	0,5	127,3	0,7
Всього	19239,2	100,0	17868,7	100,0	27785,9	100,0	19054,6	100,0	18235,0	100,0

На підставі аналізу даних табл. 2.2 можна зробити висновок, що ФГ «Січ-Агро» спеціалізується виключно на вирощуванні продукції рослинництва: зернових (20,8–58,9 %) та технічних культур (соняшнику і ріпаку) – 40,6–78,6 %, у тому числі соняшнику – 40,6–70,1 %.

Зазначимо, що протягом 2021–2022 року господарство не займалося вирощуванням і реалізацією насіння ріпаку, а у 2023 році не вирощувало ярий ячмінь, а лише реалізувало минулорічні залишки зерна цієї культури. Реалізація іншої продукції, робіт і послуг, яка займала в структурі товарної продукції лише 0,3–0,7 %, була представлена реалізацією побічної продукції (соломи) та послугами з обробітку ґрунту, посіву та збирання врожаю, наданих працівникам господарства та населенню.

На нашу думку, така досить вузька спеціалізація ставить господарство у дуже значну залежність від природно-кліматичних умов, оскільки у неврожайні роки вона може бути причиною значних збитків.

Слід зазначити, що вже за даними про структуру товарної продукції можна зробити попередній висновок про негативні тенденції в організації системи землеробства у ФГ «Січ-Агро». Передусім це виражається в занадто високій питомій вазі виручки від реалізації соняшнику і ріпаку в загальній структурі, що вочевидь обумовлене не стільки високими цінами на цю продукцію, скільки великими обсягами її виробництва та реалізації. Цю думку підтверджує вивчення структури посівних площ сільськогосподарських культур (табл. 2.3).

Як свідчать дані табл. 2.3, в ФГ «Січ-Агро» спостерігається яскраво виражені порушення науково обґрунтованої системи ведення землеробства, що передусім виявляється в недостатній організації системи сівозмін:

1) наявність вузького переліку вирощуваних культур свідчить про застосування, як правило, короткоротаційних 3-4-пільних сівозмін, які не дозволяють розміщувати культури після найкращих попередників;

Таблиця 2.3

Структура посівних площ сільськогосподарських культур у ФГ «Січ-Агро»

Культура	Роки									
	2019		2020		2021		2022		2023	
	га	%	га	%	га	%	га	%	га	%
Зернові і зернобобові культури – всього	446	39,1	484	42,5	630	55,3	500	43,5	260	22,6
у т. ч. озима пшениця	406	35,6	440	38,6	580	50,9	420	36,6	260	22,6
ярий ячмінь	40	3,5	44	3,9	50	4,4	80	7,0	–	х
Технічні культури – всього	694	60,9	656	57,5	510	44,7	606	52,7	889	77,4
у т. ч. соняшник	590	51,8	556	48,8	510	44,7	606	52,7	799	69,5
озимий ріпак	104	9,1	100	8,8	–	х	–	х	90	7,8
Чистий пар	–	х	–	х	–	х	43	3,7	–	х
Всього	1140	100,0	1140	100,0	1140	100,0	1149	100,0	1149	100,0

2) відсутність (за виключенням 2022 року) площ чистого пару в сівозміні породжує негативні наслідки для вирощування всіх культур сівозміни стосовно вологозабезпечення ґрунту, запасів поживних речовин та фітосанітарного стану полів;

3) питома вага технічних культур (соняшнику і ріпаку), вирощування яких виснажує ґрунтові запаси вологи і поживних речовин, сягає 52,7–77,4 %. Це означає, що на частині полів соняшник висівають після соняшнику, що абсолютно неприпустимо, або ж він повертається на попереднє місце щонайменше через один або максимум – через три роки;

4) часте повернення соняшнику на попереднє місце вирощування спричиняє високу засміченість посівів вовчком соняшниковим, боротьба з яким вимагає підвищених доз застосування гербіцидів, що збільшує хімічне навантаження на ґрунт і погіршує екологічну якість продукції;

5) часте повернення стерньових культур на попереднє місце також погіршує фітосанітарний стан полів;

6) в сівозміні відсутні зернобобові культури (чи багаторічні трави), які б покращували ситуацію, виконуючи функцію зайнятого пару;

7) в ФГ «Січ-Агро» застосовується недостатньо чітка схема чергування культур на фоні високого рівня насиченості сівозмін соняшником (44,7–69,5%) та практично відсутності чистих парів;

8) перенасичення сівозміни соняшником за наявності лише одного комбайна в господарстві створює проблеми зі збиранням насіння соняшнику в оптимальні строки, що вимагає додаткового залучення орендованої збиральної техніки або ж призводить до втрати частини врожаю через затягування строків збирання.

Звичайно, що за таких умов не можна говорити про високий рівень зерновиробництва; окрім цього істотно погіршуються умови для вирощування самого соняшнику, оскільки він має повертатися на попереднє місце щонайменше через 5-6 років, а за наявності в ґрунті патогенів і при висіві слабостійких проти хвороб сортів та гібридів – навіть через 8-9 років [39–42].

Така структура посівних площ, у якій всі вирощувані культури є товарними, обумовлена відсутністю в господарстві галузі тваринництва і явно орієнтована на потреби ринку. Саме потреби ринку диктують в даній ситуації вибір культур, які забезпечують найвищу рентабельність, проте в умовах порушення системи сівозмін питання збереження родючості ґрунту та забезпечення сприятливих умов для вирощування сільськогосподарських культур здебільшого залишається поза увагою керівництва та спеціалістів господарства. Така ситуація пояснюється тим, що впродовж багатьох років, і особливо – останні три роки – господарство змушене господарювати в умовах диспаритету цін в АПК, який з початком воєнних дій та поглибленням соціально-економічної кризи в країні лише наростає день за днем.

На підставі вищевказаного можна стверджувати, що у ФГ «Січ-Агро» є невикористаним потенціал застосування науково обґрунтованих технологій вирощування сільськогосподарських культур, зокрема оптимізації системи сівозмін.

Спеціалізація ФГ «Січ-Агро» визначає характер побудови його організаційної структури (додаток А). Так, основне виробництво представлене тракторно-рільничою бригадою; є допоміжні та обслуговуючі виробничі

підрозділи, а також спеціалізовані служби, які забезпечують нормальне функціонування господарства. Схема структури управління ФГ «Січ-Агро» наведена в додатку Б.

Матеріально-технічна база ФГ «Січ-Агро» представлена будівлями виробничого та невиробничого призначення, сільськогосподарською технікою (зернозбиральним комбайном, тракторами, сільськогосподарськими машинами), автомобільним транспортом, виробничим обладнанням та оргтехнікою. Слід зазначити, що на даний час господарство забезпечене основними виробничими засобами на задовільному рівні, проте стан багатьох технічних засобів характеризується значним ступенем зношеності. Трапляється, що через несправність комбайна чи тракторів порушуються оптимальні строки виконання технологічних операцій. Перевантаження зернозбирального комбайна в пікові періоди вимагає його роботи щонайменше у дві зміни. Останнім часом виникає потреба у залученні орендованої зернозбиральної техніки. Господарство своїми силами виконує послуги з обробітку ґрунту, посіву та збирання врожаю населенню.

Станом на 01.01.24 р. на балансі господарства знаходилося основних виробничих фондів на суму 23,9 млн. грн. Про стан використання основних засобів у ФГ «Січ-Агро» свідчать дані табл. 2.4.

Дані табл. 2.4 свідчать, що протягом 2019–2023 рр. спостерігалось покращання матеріально-технічної бази ФГ «Січ-Агро», що виражалось у придбанні вантажного автомобіля у 2022 р. та незначному оновленні парку сільськогосподарських машин. При цьому балансова вартість основних виробничих фондів збільшилася на 40,4 %.

Показники фондо- та енергозабезпеченості підвищилися відповідно на 39,3 та 8,1 %, а фондоозброєності та енергоозброєності праці – на 134,0 і 81,5%. Головною причиною росту цих показників було як придбання нової техніки, так і різке скорочення чисельності працюючих у 2023 році з 20 до 12 чол.

Показник фондівіддачі був найвищим у найбільш врожайному 2019 році (0,34 грн), а найнижчим – у воєнні 2022–2023 роки (0,23 і 0,21 грн в розрахунку на

1 грн основних виробничих фондів). В цілому за досліджуваний період фондівіддача знизилася на 39,5 %, оскільки паралельно із зростання балансової вартості основних виробничих фондів ФГ «Січ-Агро» (на 40,4 %) відбувалося скорочення обсягів виробництва валової продукції (на 15 %).

Таблиця 2.4

Динаміка показників використання основних виробничих фондів у ФГ «Січ-Агро»

Показники	Роки					2023 р. в % до 2019 р.
	2019	2020	2021	2022	2023	
Середньорічна вартість основних виробничих фондів с.-г. призначення, тис. грн	17046	17247,4	20193,2	23158,7	23932,5	140,4
Забезпеченість тракторами на 1000 га ріллі, шт	5,3	5,3	5,3	5,2	5,2	99,2
Наявність зернозбиральних комбайнів, шт	1	1	1	1	1	100,0
Фондозабезпеченість, тис. грн	14,95	15,13	17,71	20,16	20,83	139,3
Фондоозброєність, тис.грн	852,3	862,4	1009,7	1157,9	1994,4	234,0
Енергозабезпеченість, кВт	0,84	0,84	0,84	0,90	0,90	108,1
Енергоозброєність, кВт.	47,60	47,60	47,60	51,85	86,42	181,5
Фондовіддача, грн	0,35	0,28	0,34	0,23	0,21	60,5
Вартість валової продукції в співставних цінах 2010 року в розрахунку на 1 кВт, грн	6291,25	5077,42	7129,78	5079,38	4909,02	78,0

Розглянемо результативні показники виробничо-фінансової діяльності господарства (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка основних показників розвитку ФГ «Січ-Агро»

Показники	Роки					2023 р. в % до 2019 р.
	2019	2020	2021	2022	2023	
Вироблено в розрахунку на 100 га ріллі зерна, ц	1701	1370	2588	1370	792	46,6
Річна продуктивність праці, тис. грн	299,5	241,7	339,4	263,4	424,2	141,7
Отримано прибутку - усього, тис. грн	4539,0	2477,6	8057,7	2780,4	3464,7	76,3
на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	3,98	2,17	7,07	2,42	3,02	75,7
на 1 працівника, тис. грн	226,95	123,88	402,89	139,02	288,73	127,2
Вироблено в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь валової продукції в співставних цінах 2010 року, грн	525,37	424,01	595,40	458,43	443,05	84,3
Рівень рентабельності, %	30,9	16,1	40,8	17,1	23,5	-7,4

Дані аналізу свідчать, що за останні п'ять років виробництво валової продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зменшилося на 15,7 %, при цьому зерна було вироблено менше на 53,4 %. Причини зміни обсягів та структури зерновиробництва будуть детально проаналізовані в наступному підрозділі.

Інші показники ефективності господарювання характеризуються неоднозначністю. Так, як було зауважено вище, при видимому зростанні показника продуктивності праці, обчисленого на підставі показника виробництва валової продукції у співставних цінах 2010 року на 41,7 % ми бачимо падіння обсягів отриманого прибутку як в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (на 24,3 %), так і в розрахунку на кожен затрачену гривню: рівень сукупної рентабельності знизився з 30,9 до 23,5 %.

Підсумовуючи зазначимо, що протягом досліджуваного періоду діяльність ФГ «Січ-Агро» була прибутковою, проте мала тенденцію до скорочення показника рентабельності виробництва, зростаючи до максимуму у 2021 році (до 40,8 %) і скорочуючись у 2020 і 2022 рр. до 16,1 і 17,1 % відповідно. Серед причин падіння ефективності виробництва у 2020 році слід зазначити негативний вплив економічної кризи, яка сформувалася під впливом надмірних і необґрунтованих обмежень та панічних настроїв, які нагніталися в умовах поширення захворювання на коронавірус. Проведений аналіз засвідчує, що поступальний розвиток сільського господарства України протягом 2020 року у зв'язку з карантинними обмеженнями продемонстрував структурні, економічні, фінансові та навіть соціальні результати низхідного характеру. Показники діяльності за аналізований період 2020 року порівняно із 2019 роком погіршилися. При цьому найбільших фінансових та іміджевих втрат зазнали мікро-, малі та середні за розмірами аграрних активів фермери, які зорієнтовані на виробництво нішевої продукції [43].

Під впливом поширення «пандемії COVID-19» та запровадження карантинних заходів найбільшого падіння зазнали інвестиції в аграрний сектор.

При цьому скоротилися дві компоненти – і валове нагромадження основного капіталу, і зміна запасів матеріальних оборотних коштів.

У 2023 році соціально-економічна та політична криза в країні лише ще більше поглибилися. Низькі ціни на агропродукцію, особливо на ринку зерна, не сприяли істотному зростанню показників ефективності, а в зерновій галузі навіть спостерігався спад виробництва і зниження рівня рентабельності до 6,4 %. І лише за рахунок більш вигідної реалізації насіння соняшнику і ріпаку у 2023 році вдалося досягти сукупного рівня рентабельності 23,5 %. Проте окремо слід зазначити, що через несприятливу ринкову ситуацію та труднощі зі збутом близько 20 % вирощеної продукції залишилося на складі.

Таким чином, можна зробити висновок про необхідність удосконалення виробничого менеджменту в досліджуваному господарстві та існування істотних потенційних можливостей для підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності, зокрема зерновиробництва.

2.2. Стан і напрямки розвитку виробництва зернових культур

Для ФГ «Січ-Агро» виробництво зерна має надзвичайно важливе значення, про що свідчать показники спеціалізації. Так, як видно з табл. 2.2, питома вага зернових культур у загальній структурі товарної продукції складала від 22,6 % у 2023 році, коли було посіяно найменше зернових (260 га), до 58,9 % у найбільш врожайному 2021 році, коли під зернові культури було відведено максимальну площу – 580 га. При цьому показники питомої ваги культур зернової групи у структурі посівних площ коливалися від 22,6 % (у 2023 р.) до 50,9 % (у 2021 р.) (див. табл. 2.3).

Дані рис. 2.1 свідчать, що в середньому за 2019–2023 рр. зернові культури займали 40,6 % (464 га) від площі землі в обробітку. При цьому найбільша питома вага припадала на озиму пшеницю (36,8 %). Ярий ячмінь займав лише 3,7 % в загальній структурі посівних площ. Середнє розрахункове значення питомої ваги чистого пару склало лише 0,8 %.

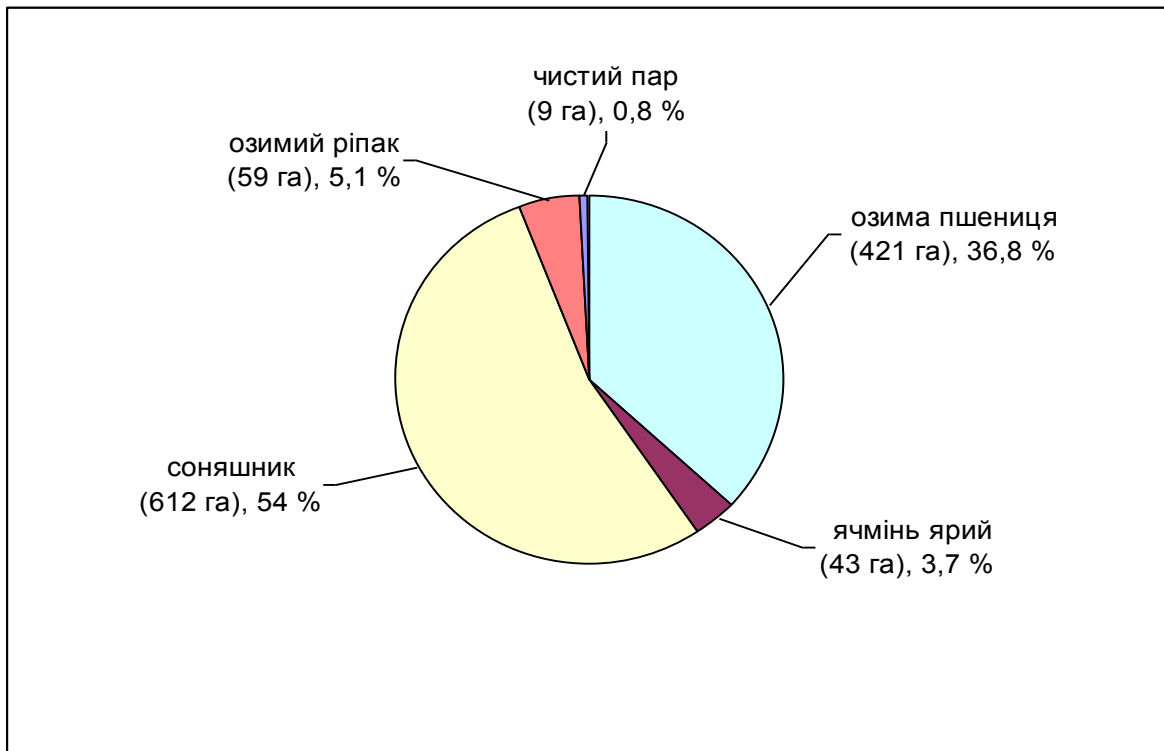

Рис. 2.1. Структура посівних площ сільськогосподарських культур у ФГ «Січ-Агро» в середньому за 2019–2023 рр.

На рис. 2.2 наведено динаміку зібраних площ зернових культур у ФГ «Січ-Агро» протягом 2019–2023 рр. та виявлено тенденцію до їх скорочення, про що свідчать трендові рівняння прямої лінії та параболи другого порядку (величини апроксимації становлять відповідно 0,178 та 0,8725). У той же час найбільш точно динаміку зібраних площ відображає рівняння поліноміального тренду третього порядку ($y = -18,167x^3 + 104,07x^2 - 107,76x + 460$ при $R^2=0,9393$).

Протягом досліджуваного періоду найменші площі відводилися під ярий ячмінь: від 40 га у 2019 р. до 80 га у 2022 р. (див. табл. 2.3). Навесні 2023 року видалися несприятливі погодні умови під час проведення посівної кампанії. Затяжна прохолодна і дощова погода обумовила затягування строків посіву ярих культур. Враховуючи збитковість вирощування ярого ячменю у попередньому 2022 році та відсутність позитивних перспектив зростання цін на зерно цієї культури, керівництво господарства прийняло рішення відмовитися від посіву ярого ячменю у 2023 році.

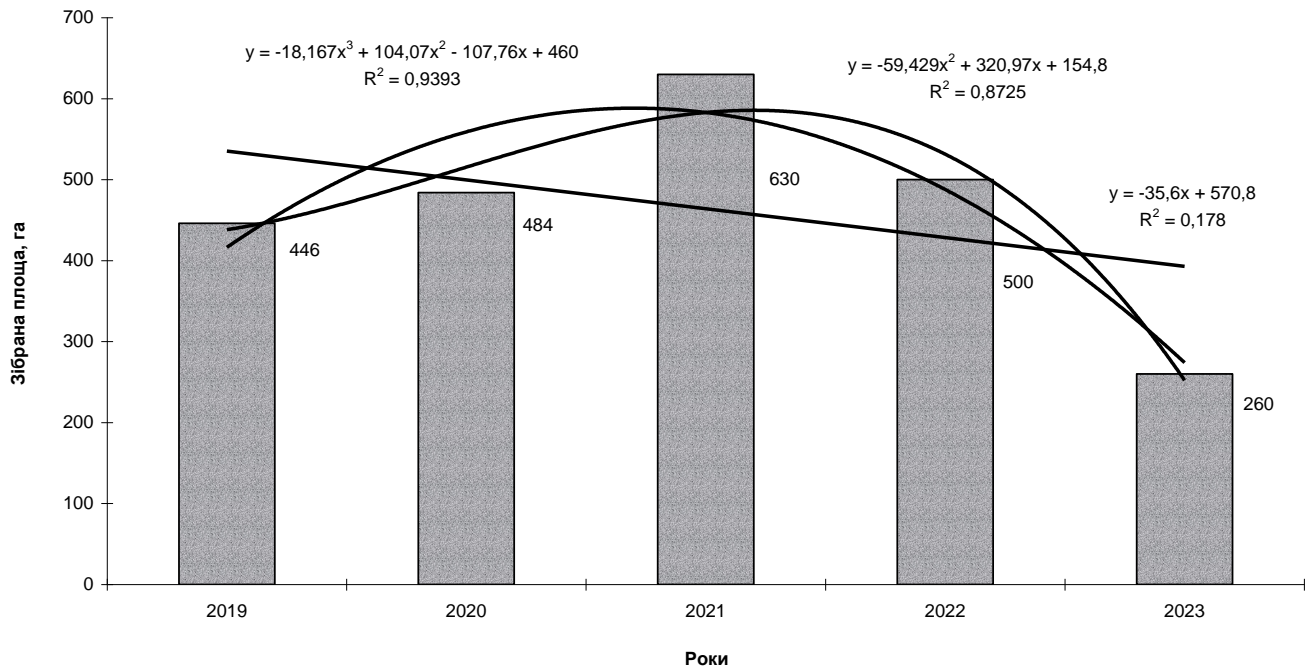

Рис. 2.2. Динаміка зібраних площ зернових культур у ФГ «Січ-Агро»

У той же час з осені виникла низка проблем як організаційного, так і природного характеру, які не дозволили посіяти заплановані площі озимої пшениці. Зокрема, господарство відчувало потребу в фінансових ресурсах для придбання необхідної кількості добрив, палива, запчастин на ремонт техніки тощо. Це обумовило прийняття рішення про скорочення площ посіву озимої пшениці до рекордно низького рівня – 260 га, тоді як до цього вона займала в структурі посівних площ 35,6–50,9 % (406–580 га).

Невиконання плану сівби озимої пшениці потребувало заміщення її площами ярих культур. Оскільки від сівби ярого ячменю навесні 2023 року прийшлося вимушено відмовитися, керівництво господарства прийняло рішення, щоб решту площ було відведено під посіви соняшнику (799 га) і озимого ріпаку (90 га), який до цього два роки не висівали.

Звісно, таке управлінське рішення було вимушеним, оскільки вибір ярих культур для сівби у 2023 році, як завжди, визначався попитом на продукцію

рослинництва і прогнозами цінової ситуації на аграрному ринку. Таке рішення було прийняте без врахування негативних наслідків, які тягне за собою перенасичення сівозміни соняшником, зокрема, застосування монопосіву даної культури. Монокультура для соняшнику – не найкраще рішення, оскільки призводить до розповсюдження рослини-паразиту – вовчка соняшникового. Крім того збільшується кількість патогенів у ґрунті – хвороб, шкідників. Все це вимагає підвищеного хімічного навантаження на одиницю земельної площі – інтенсивного застосування гербіцидів, інсектицидів, фунгіцидів.

Виносячи дуже велику кількість поживних речовин та вологи із ґрунту, соняшник створює несприятливі умови для вирощування наступних культур і в ідеалі потребує після себе чистого чи зайнятого пару (як іще один варіант – сидерального пару).

Отже, можна стверджувати, що в сівозміні, яку застосовує господарство з року в рік і особливо – останні два-три роки – створюються не зовсім сприятливі умови для вирощування всіх сільськогосподарських культур, у тому числі зернових.

Обмежений набір культур в короткоротаційній 3–4 пільній сівозміні та великі площі, які відводяться під озиму пшеницю, в умовах нестачі необхідної кількості мінеральних добрив також не сприяють формуванню високих врожаїв даної культури останніми роками.

Аналіз динаміки площ збирання у ФГ «Січ-Агро» виявив відносну їх нестабільність по роках (табл. 2.6).

З табл. 2.6 видно, що найбільшими темпами скорочення площ збирання зернових культур протягом досліджуваного періоду відбулося у 2023 році (52,0%) з причин, описаних вище. У цілому ж станом на кінець 2023 року площа зернового клину скоротилася на 41,7 % в порівнянні з показниками базового року. За нашими висновками, нестабільність зібраних площ негативно позначається на сталості щорічних обсягів валових зборів зерна і в кінцевому підсумку – на ефективності функціонування зернової галузі.

Таблиця 2.6

Темпи росту площ збирання, валових зборів та урожайності зернових культур у ФГ «Січ-Агро»

Роки	Темпи росту, %		
	площ збирання	валових зборів	урожайності
2020 до 2019	108,5	80,6	74,2
2021 до 2020	130,2	188,9	145,1
2022 до 2021	79,4	53,4	67,3
2023 до 2022	52,0	57,8	111,1
2023 до 2019	58,3	46,9	80,5

Аналіз динаміки врожайності зернових культур (рис. 2.3) показав наявність загальної тенденції до спаду рівня врожайності зернових культур. Про це передусім свідчить рівняння лінійного тренду.

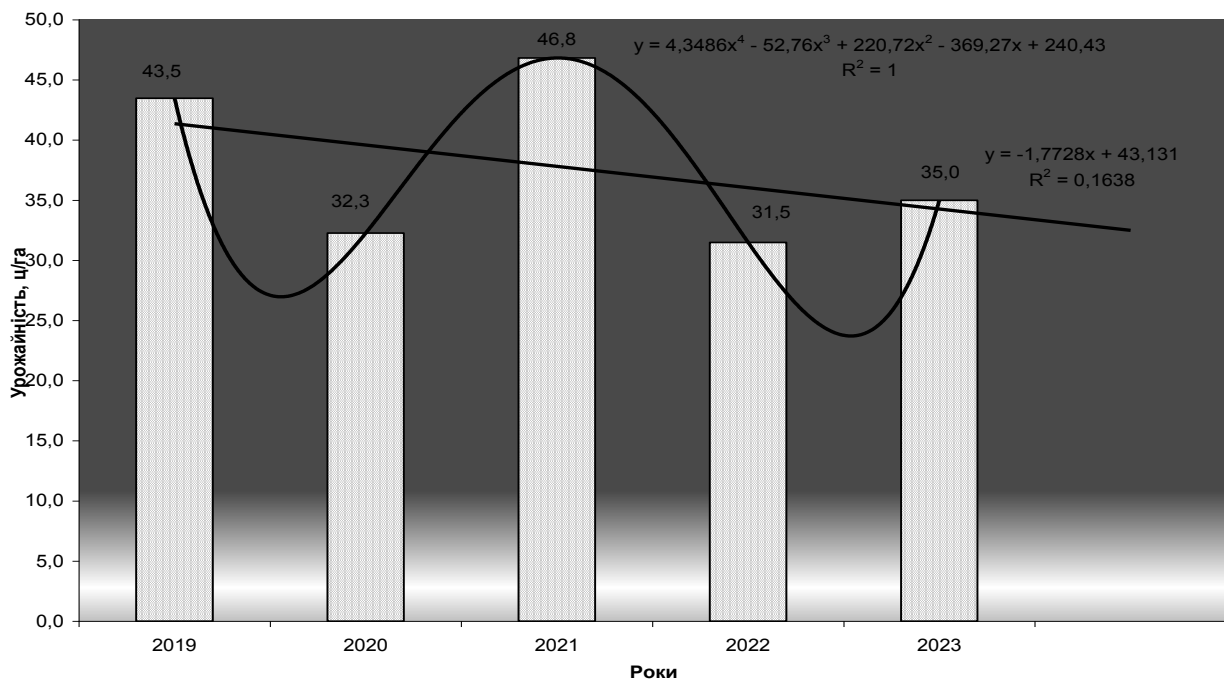

Рис. 2.3. Динаміка врожайності зернових культур у ФГ «Січ-Агро»

З рис. 2.3 видно, що протягом 2019–2022 рр. урожайність зернових культур була нестабільною. Зокрема, вона знижувалася до 32,3 ц/га у 2020 році не лише

через погодні умови, але й у значній мірі через причини організаційного характеру, про які написано вище, коли через збої в організації виробничого процесу були порушені оптимальні строки виконання основних технологічних операцій, зокрема, це стосувалося своєчасного внесення добрив та сівби, догляду за посівами, збирання зерна, що призвело до недоотримання врожаю. В наступному сприятливому за умовами вологозабезпеченості 2021 році продуктивність зернових культур (головним чином – озимої пшениці) зросла до 46,8 ц/га. Проте в подальшому, з розгортанням у країні воєнних дій, таких високих врожаїв у ФГ «Січ-Агро» більше досягнуто не було. У 2022 і 2023 рр. врожайність зернових перебувала на рівні 31,5–35,0 ц/га.

Слід все ж зазначити, що прямолінійний тренд, побудований на основі даних за 2019–2023 рр., має дуже низький ступінь наближеності до фактичних даних ($R^2=0,1638$), тому прогнозування рівня врожайності на перспективу методом екстраполяції недоцільне. З рис. 2.4 також видно, що прогнозування рівня врожайності за рівняннями поліноміального тренду також не вважається доцільним, хоча рівень апроксимації, який дає застосування рівняння поліноміального тренду четвертого порядку складає 1.

Вивчення даних статистичної звітності по Дніпропетровській області показало, що протягом досліджуваного періоду врожайність зернових культур становила: у 2019 р. – 38,1 ц/га, у 2020 р. – 32,3 ц/га, у 2021 р. – 43,0 ц/га, у 2022 р. – 31,2 ц/га, у 2023 р. – 40,2 ц/га. Таким чином протягом 2019–2022 рр. показники ФГ «Січ-Агро» перевищували середньообласний рівень на величину від 0,3 до 5,4 ц/га (на 0,9–12,4%), і лише у 2023 році були нижчими на 5,2 ц/га (14,9 %). Незважаючи на тенденцію попередніх років, даний факт, так само як і порівняння з експериментальними даними чи даними передових господарств, прямо свідчить про те, що потенціал врожайності зернових культур у ФГ «Січ-Агро» реалізується не в повній мірі, а отже, в нього є резерви підвищення ефективності зерновиробництва.

Порівняльний аналіз врожайності зернових культур (рис. 2.4) свідчить, що найвищою врожайністю у ФГ «Січ-Агро» протягом 2019–2023 рр.

характеризувалася озима пшениця. Найнижчий її рівень становив у 2022 р. 31,3 ц/га, а найвищий – у 2021 р. (48,0 ц/га). Ячмінь протягом досліджуваного періоду характеризувався більш низькою, проте більш стабільною врожайністю від 32,5 ц/га у 2022 р. до 36,1 ц/га у 2019 р.

Очевидно, що перенасичення сівозмінної площі соняшником та озимою пшеницею, при недостатньому використанні потенціалу чистих парів, негативно позначається на рівні продуктивності вирощуваних зернових культур, і ячменю зокрема. З іншого боку, технологія вирощування озимої пшениці характеризується більшим ресурсним насиченням, ніж ярого ячменю. Тобто саме під озиму пшеницю мінеральні добрива та засоби захисту рослин вносяться в першу чергу. Таким чином, вирощування запланованих обсягів ярого ячменю забезпечується скоріше за рахунок екстенсивного фактору (тобто площі посіву), аніж додаткових вкладень в забезпечення росту врожайності культури.

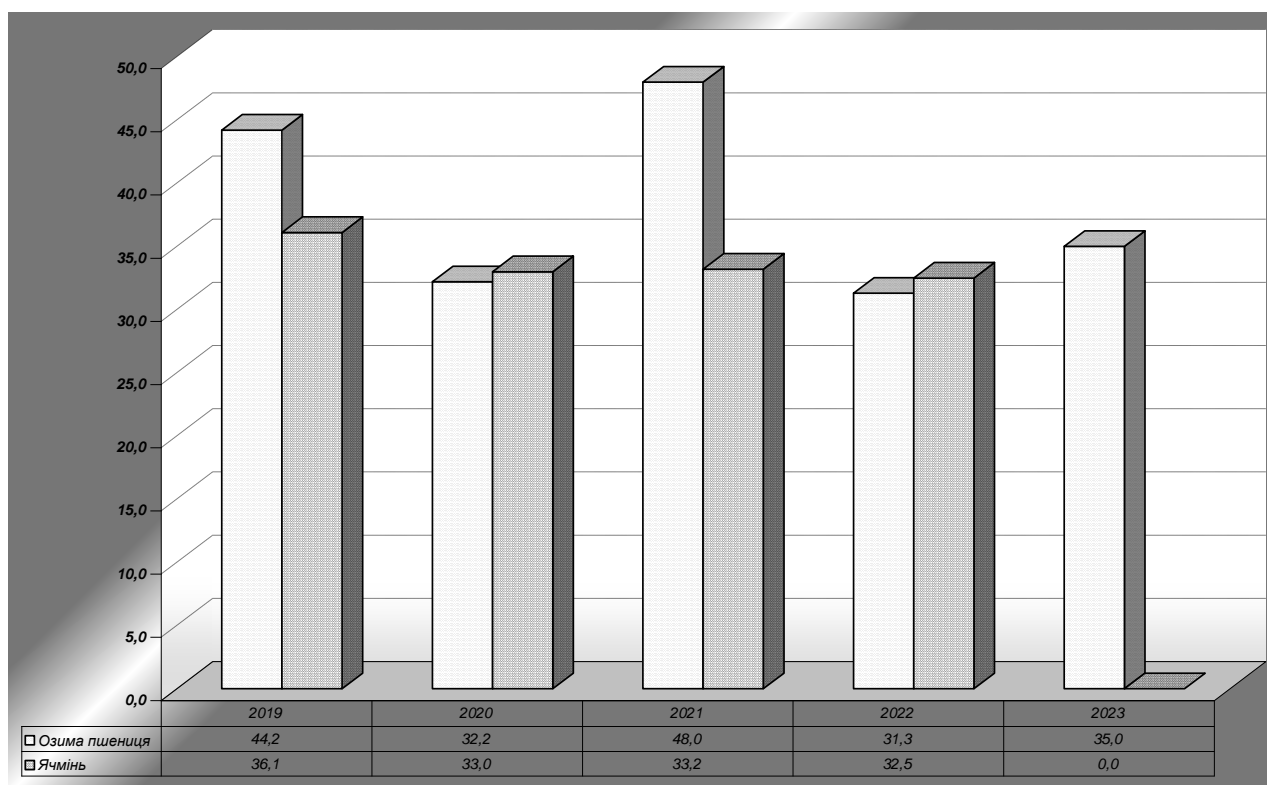

Рис. 2.4. Динаміка врожайності зернових культур у ФГ «Січ-Агро»

В цілому можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду спостерігалися значні коливання рівня врожайності зернових культур, що відбувалися під впливом як природних факторів, так і факторів організаційного та техніко-технологічного характеру. Причому слід наголосити на тому, що недостатня увага до максимального використання потенціалу впливу технологічних факторів закономірно призводить до підвищеної залежності зерновиробництва АФ «Січ-Агро» від погодно-кліматичних умов.

За даними табл. 2.7 видно, що найбільшими темпами падіння рівня врожайності зернових культур у ФГ «Січ-Агро» відбулося у воєнному 2022 році (67,3 %), а найбільші темпи зростання припадають на сприятливий 2021 рік (145,1 %). В цілому за досліджуваний період слід констатувати падіння врожайності зернових культур на 19,5 % з 435 до 35,0 ц/га.

Зазначимо, що у значній мірі нестабільність продуктивності зернових культур ФГ «Січ-Агро» обумовлена недостатнім техніко-технологічним рівнем організації їх виробництва, першопричиною чого залишається нестабільне фінансово-економічне становище господарства. Значна амплітуда коливань врожайності зернових культур свідчить, що низький рівень культури землеробства, зокрема, виконання у повному обсязі вимог технологічного регламенту вирощування зернових культур, призводить до високої залежності від погодніх умов. Причина суттєвої динамічної варіації врожайності у значній мірі криється в нераціональному розміщенні посівів зернових культур по попередниках, недостатньому використанні ґрунтово-кліматичного ресурсу, в екологічних стресах та в коливальних процесах, обумовлених явищем циклічності у формуванні врожаїв сільськогосподарських культур [44].

Дослідження структури валового виробництва зернових у ФГ «Січ-Агро» показало, що структура валового виробництва зерна має незначні відмінності від структурного розподілу зібраних площ, що обумовлено диференціацією врожайності зернових культур. В загальній структурі зерновиробництва в

середньому за 2019–2023 рр. озима пшениця займала 92,0 % (1644,0 т), а ярий ячмінь – 8,0 % (143,1 т), тоді як в структурі зернового клину питома вага цих культур становила відповідно 90,8 і 9,2 %.

Аналіз динаміки валових зборів (рис. 2.5) показав, що діапазон їх варіації протягом 2019–2023 рр. у ФГ «Січ-Агро» був досить значний: від 910,0 т у 2023 р. до 2784,0 т у врожайному 2021 р. Середньорічне виробництво зерна становило при цьому 1787,1 т.

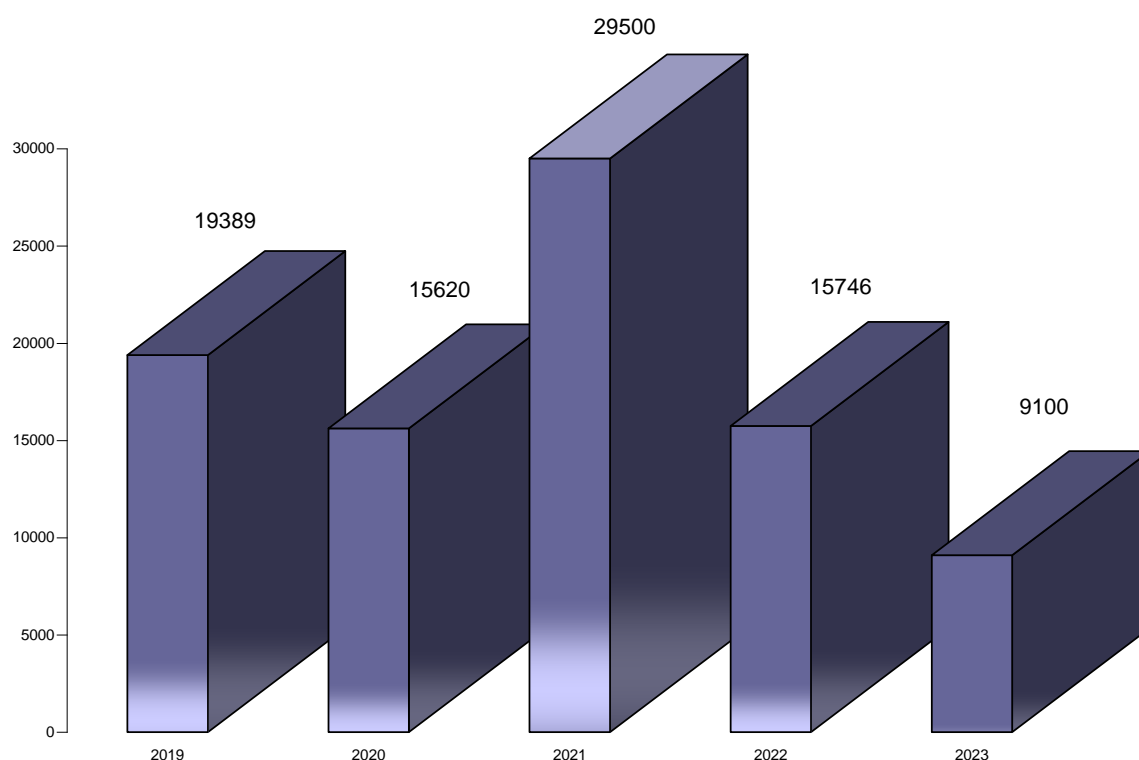

Рис. 2.5. Динаміка виробництва зерна у ФГ «Січ-Агро»

Дані рис. 2.6 містять більш детальну інформацію про динаміку виробництва зерна в розрізі культур, з якої видно, що найбільші обсяги виробництва зерна озимої пшениці у ФГ «Січ-Агро» припадають на 2021 р., а ярого ячменю – на 2022 р.

Як свідчать дані табл. 2.7, найвищі темпи скорочення обсягів виробництва припадають на 2022 р. (53,4 %), а найбільші темпи підвищення – на врожайний

2021 рік – 188,9 %. При цьому за досліджуваний період відбулося скорочення обсягів виробництва зерна на 53,1 %.

Як показують результати факторного аналізу (табл. 2.7), основною причиною, що обумовлює динамічні коливання валових зборів, є нестабільність зібраних площ та продуктивності зернових культур.

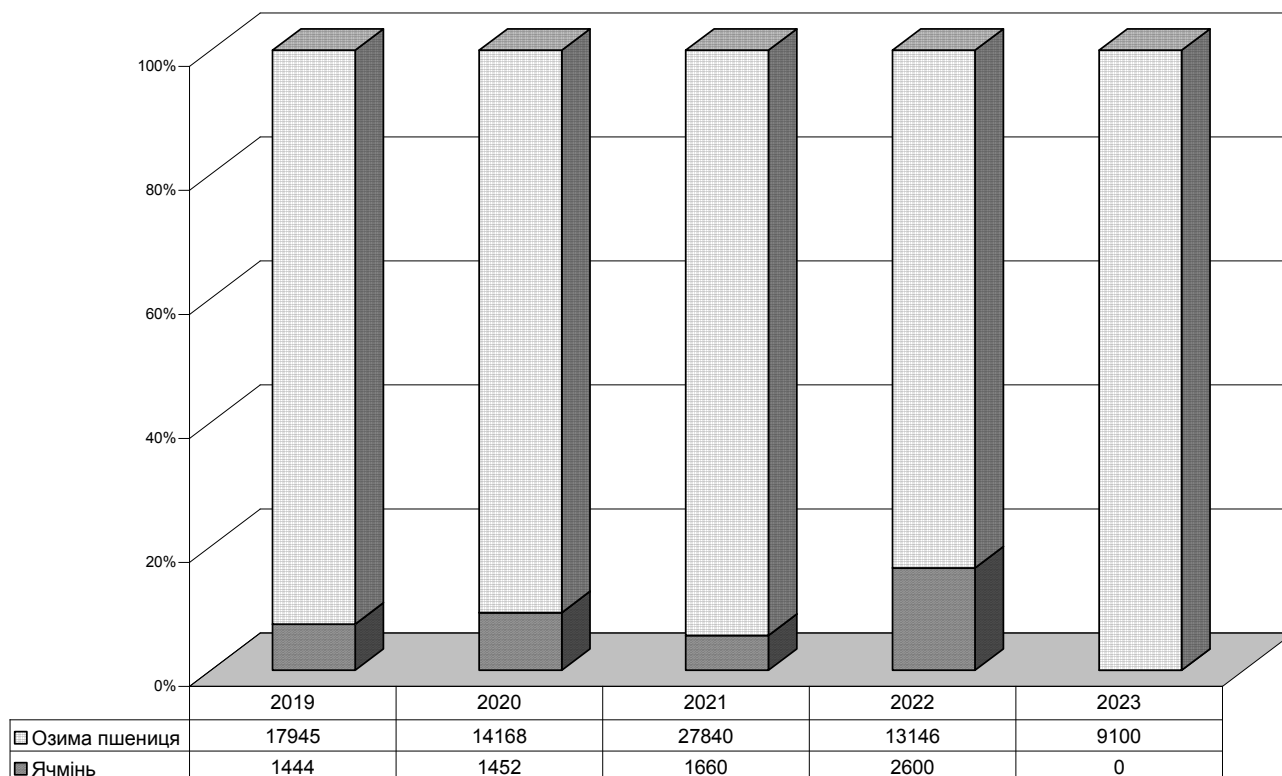

Рис. 2.6. Динаміка валових зборів зернових культур у ФГ «Січ-Агро»

Таблиця 2.7

**Вплив факторів на відхилення валового збору зернових культур
ФГ «Січ-Агро»**

Роки	Площа збирання, га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, ц	Відхилення валового збору від попереднього року (+/-)		
				всього, ц	в тому числі за рахунок:	
					площі збирання	урожайності
2019	446	43,5	19389	х	х	х
2020	484	32,3	15620	-3769	1652,0	-5421,2
2021	630	46,8	29500	13880	4711,8	9168,2
2022	500	31,5	15746	-13754	-6087,3	-7666,7
2023	260	35,0	9100	-6646	-7558,1	912,1

Так, скорочення валових зборів у 2020 р. відбувалося під впливом падіння рівня врожайності зернових культур, у 2023 р. – внаслідок різкого скорочення площі збирання, а у 2022 р. – за рахунок обох факторів. Нарощування виробництва зерна у ФГ «Січ-Агро» спостерігалось лише у 2021 р., коли врожайність зернових культур і площа збирання сягнули свого максимуму.

Таким чином, можна зробити загальний висновок про негативні тенденції у розвитку виробництва зерна у ФГ «Січ-Агро», що обумовлює проведення наших подальших досліджень з метою пошуку шляхів стабілізації обсягів зерновиробництва та резервів підвищення прибутковості зернової галузі.

2.3. Менеджмент витрат та економічна ефективність виробництва зерна

Загальновідомо, що ефективна робота будь-якого підприємства неможлива без якісного управління витратами, зокрема, собівартістю продукції. Управління собівартістю продукції – це процес формування витрат на виробництво всієї продукції й собівартості окремих її видів, контроль за виконанням завдань із зниження собівартості продукції, виявлення резервів її зниження. Основними елементами системи управління собівартістю продукції є: прогнозування й планування, нормування витрат, облік і калькулювання, аналіз і контроль за її формуванням.

В системі менеджменту витрат метою планування виробничих витрат та собівартості продукції є визначення її очікуваного рівня та пошук резервів її зниження до оптимальної величини. Тому перед складанням поточного плану виробничих витрат необхідним є здійснення аналізу формування фактичної собівартості за попередні звітні періоди.

Вивчення процесу планування витрат у ФГ «Січ-Агро» показало, що виконання даної функції здійснюється на недостатньому рівні, зокрема дуже мало уваги приділяється перспективному плануванню та визначенню провізорної собівартості продукції протягом року.

Система планування має бути спрямована на організацію контролю витрат і отримання максимального прибутку, а також координацію всіх планів господарства. Економічно обґрунтоване планування собівартості продукції повинне опиратися на систему науково обґрунтованого планування технологічних процесів та нормування виробничих витрат. База економічних нормативів господарства є основою для планування; регулювання й контролю діяльності структурних підрозділів; порівняння виробничих витрат з досягнутими результатами; розмежування відповідальності за результати діяльності між підрозділами; об'єктивної оцінки оплати праці й стимулювання діяльності персоналу за підсумками роботи.

Іншим найважливішим елементом менеджменту є облік і калькулювання витрат на виробництво. Його основне призначення – контроль за виробничою діяльністю та управління витратами на її здійснення. Функції обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості отриманої продукції у ФГ «Січ-Агро» виконує бухгалтерська служба. Облік витрат на виробництво продукції та калькулювання її собівартості є складовою управлінського обліку, який покликаний надавати інформацію для управління собівартістю продукції керівництву господарства, його спеціалістам та керівникам структурних підрозділів.

Важливим елементом менеджменту витрат є економічний аналіз, який здійснюється у планово-економічному відділі. Результати економічного аналізу є основою для прийняття управлінських рішень на рівні керівництва господарства. У ФГ «Січ-Агро» він ґрунтується на даних первинного, аналітичного та синтетичного бухгалтерського обліку; бухгалтерської та статистичної звітності; оперативних і поточних планів та довгострокових прогнозів.

Головною метою економічного аналізу витрат є виявлення відхилень від планових чи нормативних показників, встановлення їх причин та розробка заходів щодо більш раціонального використання виробничих ресурсів, економії витрат на виробництво й реалізацію виробленої продукції та підвищення конкурентоспроможності господарства.

У завдання аналізу витрат на виробництво й реалізацію продукції входить: оцінка динаміки й повноти виконання плану за найважливішими показниками; визначення факторів, що вплинули на динаміку показників і виконання плану по них; розрахунок величини відхилень фактичних витрат від планових та виявлення причин цих відхилень; виявлення й мобілізація резервів подальшого зниження собівартості продукції; прийняття ефективних управлінських рішень щодо корегування поточних та майбутніх виробничих витрат.

Слід зауважити, що економічний аналіз господарської діяльності, зокрема в частині формування виробничих витрат та собівартості продукції, у ФГ «Січ-Агро» здійснюється не завжди достатньо оперативно і не в повній мірі, оскільки пов'язано із значними витратами часу на вибірку інформації з первинних бухгалтерських документів та її обробку (так, наприклад, це стосується постатейного аналізу формування витрат протягом року). Дуже спрощеним є методичний інструментарій, що застосовується при складанні аналітичних довідок та звітів. Сучасні прикладні комп'ютерні програми для цього практично не застосовуються. Основним обмеженням тут виступає як неможливість розширення штатів персоналу економічного профілю, так і відсутність на балансі ліцензованого програмного забезпечення, яке б дозволяло здійснювати планово-економічну роботу на високому рівні.

Важливою складовою менеджменту витрат є контроль витрат. У ФГ «Січ-Агро» витрати виробництва контролюються безпосередньо в місцях їх виникнення. Також цю функцію здійснюють керівники структурних підрозділів та спеціалісти господарства відповідно до їх профілю, передаючи оперативну інформацію в порядку субординації на найвищий рівень управління ФГ «Січ-Агро». Зауважимо, що недоліком контрольної функції у досліджуваному господарстві є недостатня оперативність надходження управлінської інформації та прийняття відповідних рішень, що не дозволяє завжди ефективно та своєчасно запобігати непродуктивним втратам та збиткам.

В сучасних умовах наростаючої соціально-економічної кризи, обумовленої війною та яка на сьогодні охопила практично всі галузі економіки країни, одним

із визначальних факторів виживання і забезпечення прибутковості діяльності ФГ «Січ-Агро» є пошук резервів економії витрат та мінімізації рівня собівартості продукції.

Собівартість продукції на сьогодні є одним з найважливіших показників, що формують рівень конкурентоспроможності господарства. Рівень собівартості пов'язаний з обсягом отриманої продукції в розрахунку на одиницю площі та її якістю; ефективністю використання виробничого та управлінського персоналу; раціональною організацією робочого часу; забезпеченням своєчасного постачання та використанням у виробничому процесі сировини, матеріалів, устаткування; розподілом фонду оплати праці і т. д. В ньому відображається ступінь раціональності використання виробничого потенціалу підприємства. Оскільки агровиробник нині діє у висококонкурентному ринковому середовищі і не може істотно впливати на формування ринкових цін, тому основним резервом підвищення прибутковості господарської діяльності є перш за все економія ресурсів та мінімізація собівартості виробництва одиниці продукції.

Як показали дані порівняльного аналізу (рис. 2.7), для ФГ «Січ-Агро» з двох вирощуваних зернових культур дешевшим є виробництво зерна ярого ячменю.

Виробнича собівартість 1 ц пшениці, виробництво якої є більш трудомістким і матеріаломістким, протягом 2019–2023 рр. коливалася від 314,20 грн/ц в 2019 р. до 443,20 грн/ц в 2023 р., а ячменю – від 256,90 (2019 р.) до 308,68 грн/ц (2021 р.).

Наші дослідження свідчать, що протягом досліджуваного періоду на формування собівартості виробництва зернових культур визначальний вплив здійснювали рівень врожайності та темпи подорожчання виробничих ресурсів, що застосовуються у виробничому процесі. Так, протягом 2019–2023 рр. спостерігалася чітка тенденція до підвищення витрат на 1 га, що передусім пов'язано з подорожчанням матеріально-технічних ресурсів, особливо паливно-мастильних матеріалів та мінеральних добрив, ціни на які за період з 2019 до 2023 р. зросли більш, ніж у 2 рази. При цьому рівень виробничої собівартості 1 ц зерна

у ФГ «Січ-Агро» підвищився з 309,93 грн/ц у 2019 р. в 1,43 раза до 443,20 грн/ц у 2023 р.

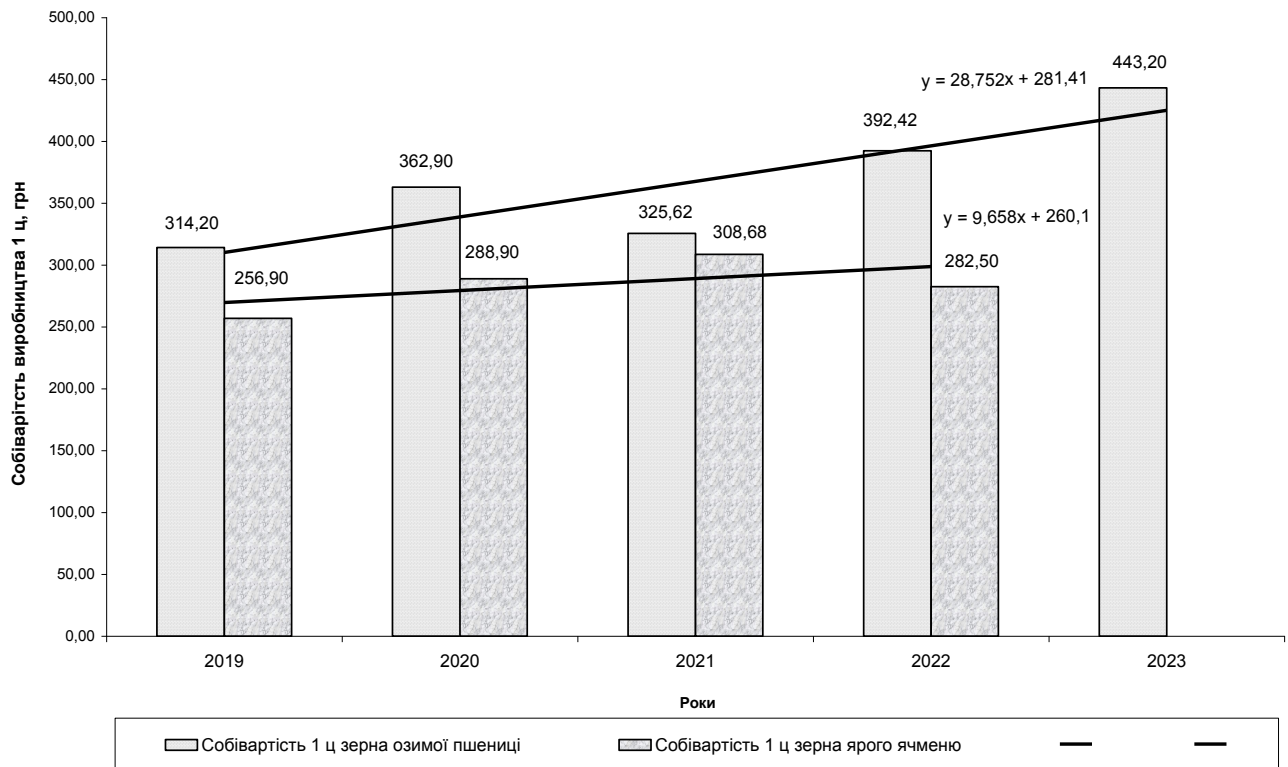

Рис. 2.7. Динаміка показників виробничої собівартості в розрізі видів зернових культур у ФГ «Січ-Агро»

Додатковий аналіз показав ступінь впливу основних факторів на формування собівартості: виробничих витрат в розрахунку на 1 га посіву та рівень врожайності зернових культур. Так, різке подорожчання виробництва зерна озимої пшениці у 2020 році на 15,5 %, у 2022 р. – на 20,5 % і в 2023 р. – на 12,9 % відбулося внаслідок того, що вкладені кошти на гектар посіву не окупилися виходом продукції з 1 гектару. Хоча, з іншого боку, під впливом зростання виробничих витрат в розрахунку на 1 га паралельно відбувалося стабільне динамічне подорожчання вироблюваної продукції як у ФГ «Січ-Агро», яке за досліджуваний період склало 41,1 %.

Таблиця 2.8

Динаміка виробничої собівартість виробництва зерна озимої пшениці та вплив факторів на її формування в ФГ «Січ-Агро»

Показники	Роки					2023 р.в % до 2019 р.
	2019	2020	2021	2022	2023	
Витрати в розрахунку на 1 га, грн	13887,6	11685,4	15629,8	12282,7	15512,0	111,7
Виробнича собівартість 1 ц зерна , грн	314,20	362,90	325,62	392,42	443,20	141,1
Урожайність, ц/га	44,2	32,2	48,0	31,3	35,0	79,2
Темпи росту витрат на 1 га, %	х	84,1	133,8	78,6	126,3	х
Темпи росту собівартості 1 ц, %	х	115,5	89,7	120,5	112,9	х
Темпи росту урожайності, %	х	72,9	149,1	65,2	111,8	х
Відхилення собівартості 1 ц всього, грн	х	48,7	-37,3	66,8	50,8	х
у т.ч. за рахунок витрат на 1 га	х	-49,82	122,50	-69,73	103,17	х
урожайності	х	98,52	-159,78	136,53	-52,39	х

Як свідчать дані табл. 2.9, динамічне зниження рівня собівартості виробництва 1 ц ячменю відбулося лише у 2022 р., коли незважаючи на падіння врожайності, окупність знижених на 10,4 % витрат виявилася досить високою, що спричинило у 2022 р. формування собівартості 1 ц ячменю на 8,5 % нижчої, ніж у попередньому 2021 р. В решту років – 2020 і 2021 рр. – собівартість підвищувалася відповідно на 12,5 і 7,5 %. Причому це підвищення було обумовлене як низькою окупністю витрат, так і в 2020 р. – зниженням врожайності ярого ячменю через сукупну дію факторів природного та організаційного характеру.

В цілому виробнича собівартість 1 ц зерна ярого ячменю підвищилася за чотири роки на 10,0 % за паралельного зниження витрат в розрахунку на 1 га на 1,0 % та продуктивності культури – на 10,0 %.

Таблиця 2.9

Динаміка виробничої собівартість виробництва зерна ярого ячменю та вплив факторів на її формування в ФГ «Січ-Агро»

Показники	Роки					2022 р.в % до 2019 р.
	2019	2020	2021	2022	2023	
Витрати в розрахунку на 1 га, грн	9274,1	9533,7	10248,2	9181,3	–	99,0
Виробнича собівартість 1 ц зерна , грн	256,90	288,90	308,68	282,50	–	110,0
Урожайність, ц/га	36,1	33,0	33,2	32,5	–	90,0
Темпи росту витрат на 1 га, %	x	102,8	107,5	89,6	x	x
Темпи росту собівартості 1 ц, %	x	112,5	106,8	91,5	x	x
Темпи росту урожайності, %	x	91,4	100,6	97,9	x	x
Відхилення собівартості 1 ц всього, грн	x	32,0	19,8	-26,2	x	x
у т.ч. за рахунок витрат на 1 га	x	7,19	21,65	-32,14	x	x
урожайності	x	24,81	-1,87	5,96	x	x

Таким чином, можна зробити висновок, що рівень виробництва зернових культур у ФГ «Січ-Агро» перебуває в значній залежності від рівня віддачі гектару землі, тобто окупності вкладених коштів приростом врожайності та додатковим доходом. Варто відмітити, що підвищені витрати в розрахунку на 1 га внаслідок нераціонального використання виробничих ресурсів та негативного впливу погодно-кліматичних умов (наприклад, нестачі запасів вологи) досить часто не окупаються належним приростом врожайності зернових культур.

Неналежне виконанням вимог технології вирощування зернових культур лише погіршує ситуацію щодо формування рівня виробничої собівартості зерна та в цілому – конкурентоспроможності господарства. На жаль, на сьогодні в зв'язку з погіршенням фінансового стану через кризові явища в економіці країни в умовах війни ФГ «Січ-Агро» не в змозі в повному обсязі вносити мінеральні та органічні добрива, застосовувати засоби захисту рослин, виконувати всі необхідні технологічні операції. Таким чином, головний резерв зниження витрат на

виробництво одиниці продукції для ФГ «Січ-Агро» полягає у підвищенні врожайності зернових культур за рахунок впровадження у виробництво ефективних інноваційних технологій, у тому числі на період відновлення економіки країни – з елементами енерго- та ресурсозбереження.

У той же час, як показують результати дослідження, оптимальною має бути і структура витрат на виробництво зерна, а резерви зниження собівартості виробництва продукції можуть бути закладені в раціональному витрачанні ресурсів в розрахунку на 1 га і недопущенні перевитрат за окремими статтями затрат.

Як свідчать аналітичні дані за 2023 рік, у ФГ «Січ-Агро» на насіння припадає від 9,2 % (пшениця) до 9,4 % (ячмінь). Господарство саме займається насінництвом зернових культур, тому істотна частина посівного матеріалу є продукцією власного виробництва і списується на витрати за собівартістю виробництва.

У структурі виробничих витрат добрива відзначаються порівняно низькою абсолютною величиною та займають невисоку питому вагу: від 5,6 (ячмінь) до 9,8 % (пшениця).

Стаття витрат «Паливо та мастильні матеріали» у 2023 р. характеризувалася досить високою питомою вагою: від 16,1 (пшениця) до 21,0 % (ячмінь), що пов'язано з високою вартістю паливно-мастильних матеріалів, ціни на які, починаючи з початком воєнного стану, піднялися більш ніж у 2 рази. При цьому невисокими абсолютними показниками та питомою вагою характеризується стаття «Витрати на оплату праці»: від 6,0 (пшениця) до 7,8 % (ячмінь), що передусім пов'язано як з низьким рівнем номінальної заробітної плати в сільському господарстві, так і з незначними можливостями підвищення заробітної плати в умовах війни, що стала причиною погіршення фінансового стану ФГ «Січ-Агро».

Значні витрати ФГ «Січ-Агро» несе у зв'язку з ремонтами несправних технічних засобів, які застосовуються у виробничому процесі (13,0–15,9 %). Амортизаційні відрахування займають порівняно низьку питому вагу (5,9–9,2 %),

оскільки частина технічних засобів, що використовуються у виробництві, є орендованими. У зв'язку з цим значну питому вагу (19,0–21,9 %) в структурі витрат займає орендна плата за майнові паї, а також за орендовану землю.

Таким чином, можна зробити висновок про наявність у ФГ «Січ-Агро» реальних резервів економії ресурсів в розрахунку на одиницю продукції. І закладені вони в першу чергу в переході на науково обґрунтований шлях розвитку з елементами ресурсозбереження, а також відверненні невиправданих перевитрат за окремими статтями. При цьому витрати на гектар посівної площі потрібно оптимізувати до рівня, що забезпечує найвищу окупність коштів та прибутковість гектару землі.

Звичайно, на етапі відродження економіки в повоєнний період перевага надаватиметься низькозатратним технологіям з метою максимальної економії коштів в розрахунку на гектар посіву.

Дослідження особливостей збутової діяльності господарства показало, що реалізацію виробленого зерна ФГ «Січ-Агро» протягом 2019–2023 рр. здійснювало за різними каналами. Серед них останні два роки найбільшу питому вагу займала реалізація переважно торговельним посередницьким структурам – 60,4–70,0 %. При цьому 5,2–6,9 % зерна збувалося на ринку. В рахунок оплати праці реалізувалося близько 6,3–7,7 %, а пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнові паї видавалося 14,8–17,1 % виробленого зерна. Продаж зернових культур переробним підприємствам ФГ «Січ-Агро» проводило в мінімальних обсягах – 2,0–4,4 %.

Дані рис. 2.8 свідчать про характер зміни показників рентабельності виробництва зернових культур протягом досліджуваного періоду.

Вивчення поточної ситуації показало, що результати діяльності ФГ «Січ-Агро» у великій мірі залежать від ринкової кон'юнктури, тому динаміка фінансових результатів від реалізації зерна дуже істотно визначається динамікою цінових коливань на зерновому ринку. Так, вирощування озимої пшениці забезпечувало протягом 2019–2023 рр. стабільний прибуток (рівень рентабельності 5,9–51,9 %). Особливо сприятливою цінова ситуація виявилася для

озимої пшениці, як і для ярого ячменю, у 2021 році, коли ринкові ціни сягнули свого максимуму.

На жаль, з початком воєнних дій виникла ціла низка проблем з реалізацією вирощеної продукції. Катастрофічно низькими для агровиробників залишаються внутрішні ціни на зернову продукцію. Зі значними ускладненнями відбувається останнім часом реалізація продукції на експорт через «зерновий коридор».

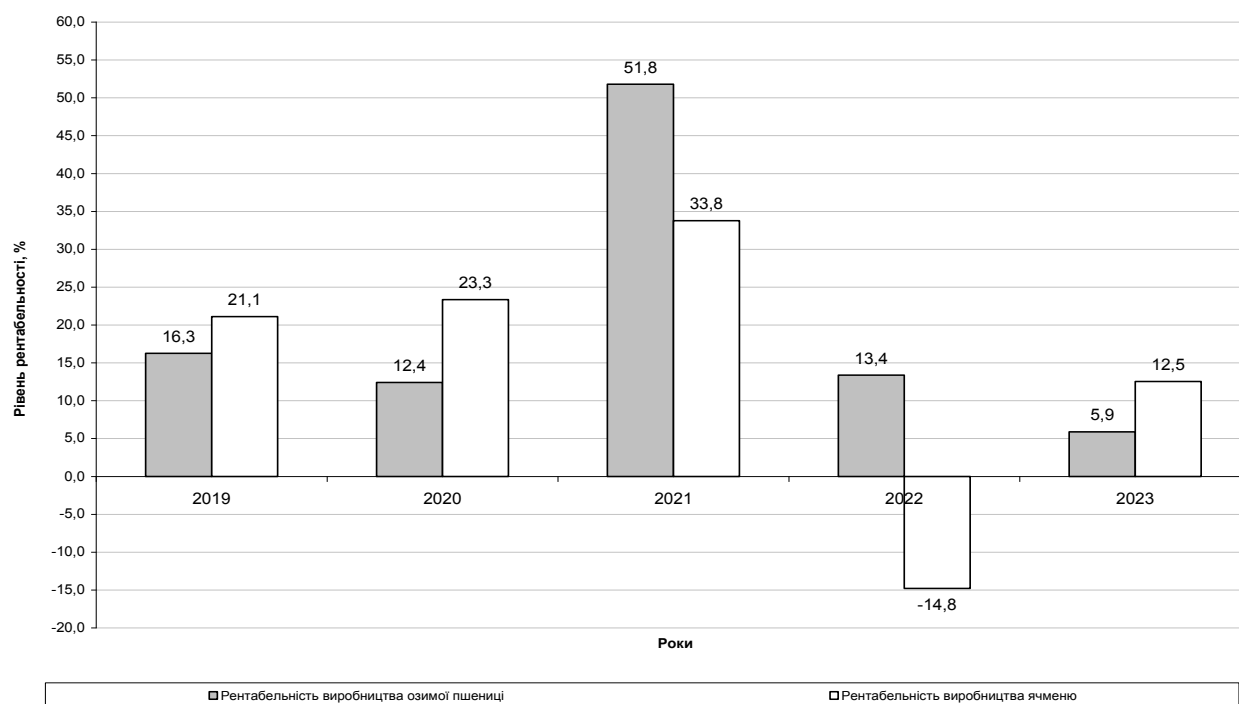

Рис. 2.8. Динаміка показників рентабельності в розрізі видів зернових культур у ФГ «Січ-Агро»

Виробництво ярого ячменю відзначалося набагато нижчою рентабельністю (12,5–33,8 %), а у воєнному 2022 році в умовах падіння цін на зерно воно виявилось збитковим (-14,8 %).

Збитковість виробництва і реалізації зерна ярого ячменю у 2022 році та складні погодно-кліматичні умови весни 2023 р. змусили керівництво господарства відмовитися від посіву ярого ячменю в 2023 р., хоча реалізація минулорічних залишків продукції дозволила отримати 37,6 тис. грн прибутку за рівня рентабельності 12,5%.

Додатково зауважимо, що рівень товарності озимої пшениці протягом досліджуваного періоду був на рівні 80,4–104,0 %, а ярого ячменю – 78,1–98,1 %.

У воєнні роки рівень товарності зернових культур знизився до мінімальних значень, що пов'язано з труднощами збуту вирощеної продукції та низькими цінами на збіжжя. Таким чином, формуються перехідних залишків продукції, що вимагає понесення додаткових витрат на її зберігання.

Динаміку показників ефективності виробництва зернових культур та вплив факторів на формування показників рентабельності розглянемо за даними табл.2.10.

Таблиця 2.10

**Динаміка показників ефективності реалізації зернових культур
у ФГ «Січ-Агро»**

Роки	Собівартість реалізації 1 т, грн	Реалізаційна ціна 1 т, грн	Прибуток на 1 т, грн	Рівень рентабельності %	Зміна рівня рентабельності (+-, %) за рахунок:	
					Собіварт.	ціни
2019	3255,4	3793,5	538,1	16,5	х	х
2020	3737,0	4236,1	499,2	13,4	-15,0	11,8
2021	3553,9	5364,2	1810,4	50,9	5,8	31,7
2022	4049,0	4450,0	401,0	9,9	-18,5	-22,6
2023	4479,4	4765,7	286,3	6,4	-10,6	7,0
2023 р. в % до 2019 р.	137,6	125,6	х	-10,1	-31,8	21,7

Детальне вивчення динаміки показників рентабельності виробництва зерна показало, що в умовах ринкової нестабільності та значних цінових коливань за низького техніко-технологічного забезпечення зернова галузь ФГ «Січ-Агро» хоча і залишається важливим джерелом доходності, проте можна стверджувати, що рентабельність зерновиробництва на рівні 6,4–9,9 %, яка сформувалася в 2022–2023 рр., не здатна забезпечити нормальний процес розширеного відтворення виробництва та умови для соціального розвитку трудового колективу господарства. В цілому ж можна говорити про існування загальної тенденції до істотного спаду рівня ефективності виробничо-збутової діяльності у зерновій галузі досліджуваного господарства, який протягом досліджуваного періоду проходив як під впливом росту собівартості продукції (у 2020, 2022–2023 рр.), так

і під впливом падіння цін реалізації (2022 р.), рівень яких став просто катастрофічно низьким з початком воєнних дій в країні.

Таким чином, за результатами нашого дослідження встановлено, що для ФГ «Січ-Агро» є реальним освоєння цілого ряду резервів, що стосуються підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва та удосконалення маркетингової діяльності.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В ФГ «СІЧ-АГРО»

3.1. Організаційно-технологічні фактори підвищення ефективності виробництва зернових культур

Як показали результати проведеного дослідження, на ефективність виробничого менеджменту у зерновиробництві визначальний вплив здійснюють фактори організаційно-технологічного характеру, які повинні базуватися на запровадженні у виробництво інноваційних технологій.

При всій комплексності і збалансованості агротехнологічних заходів найбільше прискорення в напрямку збільшення валових зборів зерна викликають такі чинники, як структура посівних площ, збільшення потенціалу врожайності зернових культур, підвищення ефективності захисту рослин, збільшення енергонасиченості зерновиробництва та сприятливий територіальний розподіл гідротермічних ресурсів на фоні глобального потепління клімату [44–45].

Вивчення літературних джерел, експериментального наукового та виробничого досвіду дає підстави стверджувати, що на сьогодні існує великий вибір альтернативних технологій виробництва зернових культур: від ресурсоберігаючих (у тому числі ґрунтозахисних) технологій, які дозволяють отримувати врожай на конкурентоспроможному рівні і при цьому досягати цілей економії енергії, трудових, матеріально-технічних та фінансових ресурсів, до високоінтенсивних, що мають найбільший потенціал продуктивності та дохідності гектару землі. Зокрема, слід вказати, що останніми роками зростає актуальність застосування біологічних (органічних тощо) технологій, що засновані на екологізації виробничих процесів [66–68]. Тому вважаємо, що для досліджуваного господарства важливим напрямком буде корегування технологічного процесу вирощування зернових культур у напрямку його екологічного збалансування.

Проведене дослідження показало, що головною причиною, яка обумовлює особливості застосовуваної системи землеробства у ФГ «Січ-Агро», є прагнення до збільшення прибутковості гектару посівної площі за рахунок надмірної експлуатації еколого-економічного потенціалу агроценозів, що має наслідком втрату родючості ґрунту.

Мова йде про порушення системи сівозмін через звуження переліку культур та надмірне насичення сівозмін товарними культурами з високим попитом на ринку, від реалізації яких очікується отримати найбільший економічний зиск. При цьому культури, яким надається перевага і відводяться надмірні площі в сівозміні (перш за все – соняшник), є такими, що виснажують ґрунт, оскільки для формування врожаю їм необхідно багато поживних елементів та вологи в розрахунку на 1 ц продукції. З іншого боку, висівання соняшнику після соняшнику в монокультурі або через рік за відсутності в сівозміні парового поля призводить до високого рівня засмічення полів патогенами, особливо вовчком соняшниковим. Боротьба з цією небезпечною паразитуючою рослиною вимагає високих доз застосування гербіцидів. За відсутності проведення меліоративних та природоохоронних заходів ґрунт невпинно втрачає свою родючість.

Через коротку тривалість ротації застосовуваних сівозмін та наявність в сівозміні двох полів озимої пшениці та соняшнику за відсутності парового поля чи хоча б одного поля із зернобобовими, культури неприпустимо часто повертаються на одне й те ж саме місце вирощування, що спричиняє поширення в ґрунті великої кількості патогенів: хвороб, шкідників, бур'янів. Це також вимагає підвищення хімічного навантаження на одиницю площі сівозміни через необхідність більш інтенсивного застосування пестицидів.

Доведено, що сівозмінний фактор є одним з найважливіших резервів підвищення урожайності зернових культур, стабілізації виробництва зерна та поліпшення його якості. Ретельний обґрунтований підхід до вибору попередників має забезпечити для зернових культур найсприятливіші умови для росту і розвитку.

Згідно з науковими рекомендаціями, 65–70 % посівів озимої пшениці слід розміщувати після кращих попередників, з них не менше 45–50 % – після чорного та зайнятих парів. Добрими попередниками для вирощування озимої пшениці є також однорічні злаково-бобові трав'яні сумішки на зелений корм, багаторічні бобові трави на один укіс, а також зернобобові (горох, чина). Низьку якість має зерно при розміщенні її після непарових попередників і, перш за все, після озимих і ярих колосових культур, а також після кукурудзи на силос.

Ярий ячмінь в зерно-просапних сівозмінах переважно розміщують після кукурудзи, озимої пшениці та цукрового буряка [40–41].

У другому розділі зазначалося, що у ФГ «Січ-Агро» організація системи сівозмін відповідає більше вимогам ринку, ніж рекомендаціям науки. Попередниками озимої пшениці виступають, як правило, соняшник, озимий ріпак і озима пшениця. За 2019–2023 рр. практично у всі роки, за виключенням 2022 року, в сівозміні не було відведено жодного гектару під пар. І лише у 2022 році під чистим паром було 43 га, на яких потім, як і належить, посіяли озиму пшеницю. Ярий ячмінь висівають, як правило, після соняшника та озимої пшениці.

Порушення схеми чергування культур та підбору найкращих попередників закономірно призводить до зниження потенційної продуктивності гектару сівозмінної площі. Недосконалість існуючої структури посівних площ негативно позначається і на ефективності зерновиробництва досліджуваного господарства. Тому для ФГ «Січ-Агро» досить актуальним є питання сівозмінного упорядкування земельних ресурсів та обрання розумного балансу між екологічною безпекою виробничої діяльності та комерційними інтересами.

Враховуючи позитивний вплив парового поля на баланс вологи та фітосанітарний стан всієї сівозміни в цілому, в структурі посівів північних районів Степу доцільно 5–10% площі відводити під чорний пар, в центральних – 10–15, у південних – 15–20 % [41].

Побудова оптимальної моделі сівозмін, системи землеробства і співвідношення культур в структурі посівних площ зони в ФГ «Січ-Агро»

повинна спиратися на новітні агротехнології і сорти вирощуваних культур, враховувати екологічні вимоги, ефективну систему захисту рослин і економічну доцільність виробничої діяльності.

Визначальним фактором реалізації біологічного потенціалу поля є генетичні особливості сорту та екологічні ресурси конкретної ділянки в сівозміні. Науковими дослідженнями встановлено, що сортозміна повинна відбуватися кожні 3–4 роки. При цьому впровадження нових районованих сортів зернових культур забезпечує приріст урожаю до 20–25% [42].

ФГ «Січ-Агро» останніми роками самостійно займається насінництвом зернових культур для власних потреб. Внаслідок того, що технологія виробництва в господарстві не витримується на належному рівні, якість посівного матеріалу часто не відповідає вимогам стандарту. Не завжди для товарного посіву використовується насіння вищих репродукцій.

Ключовими елементами технологічного процесу вирощування зернових культур є розробка раціональної системи добрив та оптимізація системи обробітку ґрунту, які повинні бути як базою для отримання високих врожаїв високоякісного зерна, так і забезпечувати збереження та відтворення родючості ґрунту [46].

Слід виділити як пріоритетну тезу про цільову спрямованість дій на зменшення рівня навантаження хімікатами на сільгоспугіддя, високоефективне застосування добрив, збереження родючості ґрунтів, підвищення продуктивності землеробства та якості продукції рослинництва [46].

Запровадження чіткої системи удобрення в технологіях виробництва зерна передбачає внесення мінеральних добрив найбільш ефективними способами з урахуванням результатів агрохімічного обстеження ґрунтів та рослинної діагностики, а також забезпечення позитивного балансу їх внесення та використання.

Згідно з Концепцією агрохімічного забезпечення землеробства України першочерговим завданням у відновленні родючості ґрунтів є задоволення потреби землеробства в органічних добривах. Основним резервом для поповнення

органічної речовини ґрунту на найближчу перспективу залишається побічна продукція рослинництва (солома, стебла, гичка, та ін.), яка залишається на полі в подрібненому стані. Доповнення побічної продукції зеленими добривами в зонах достатнього зволоження або на зрошуваних землях є складовою частиною поповнення ґрунту органічною речовиною [46].

Підвищення обсягів внесення мінеральних добрив до оптимального рівня є одним із найважливіших чинників високопродуктивного землеробства та відновлення родючості ґрунту в досліджуваному господарстві. Крім цього важливе місце в системі удобрення належить мікродобривам.

З метою оптимізації азотного та фосфатного живлення рослин передбачено розширити створення і застосування мікробіологічних препаратів. Основна їх функція – регулювання ґрунтової мікрофлори, завдяки різкому збільшенню числа корисних форм мікроорганізмів і оптимізації їх взаємодії з рослинами в окремих агрофітоценозах. Необхідним елементом технологій виробництва продукції рослинництва є також виробництво і застосування гуматвмісних біостимуляторів росту рослин [46].

Наукою та практикою встановлено, що погодні умови (потепління клімату) та господарські чинники (виведення сотень тисяч гектарів землі з господарського використання, порушення сівозмін, нестачатехніки й паливно-мастильних матеріалів, хімічних та біологічних засобів захисту тощо) часто є причиною погіршення фітосанітарного стану посівів зернових культур. За цих умов мають місце масові розмноження й висока шкідливість бур'янів, шкідників, збудників хвороброслин, через що недобори врожаїв зерна можуть досягати 30 і навіть 50 % [47].

Важливим резервом збільшення виробництва високоякісного зерна є також застосування ефективної системи захисту рослин. Використання пестицидів, зокрема, протруйників, дає змогу зберегти до 12-20 % врожаю зернових культур і сприяє підвищенню врожайності зерна на 2,9-5,2 ц/га. Дані досліджень свідчать, що незважаючи на високу вартість сучасних засобів захисту рослин (гербіцидів, фунгіцидів, інсектицидів і ін.), їх застосування, як правило, ефективне і

забезпечує високу окупність понесених витрат додатковим прибутком. Велике значення також має екологічно безпечна інкрустація насіння з допомогою використання біологічно активних речовин природного походження [42, 47].

В сучасних умовах важливого значення набуває екологічно чисте виробництво зерна, тобто вирощування сільськогосподарських культур без пестицидів і агрохімікатів. В зв'язку з цим актуальною залишається проблема розробки інтегрованої системи захисту рослин.

Особливої актуальності на фоні погіршення загальної культури землеробства в сучасних умовах набуває проблема зростання масштабів розповсюдження і шкодочинності бур'янів. Ступінь забур'яненості посівів сільськогосподарських культур такий, що на природному фоні без застосування заходів боротьби з бур'янами втрати врожаю зерна досягають 8–17% [44, 47].

За результатами опитування встановлено, що у ФГ «Січ-Агро» захист зернових культур здійснюється в недостатніх обсягах. Гербіциди, фунгіциди та інсектициди на посівах зернових культур останнім часом застосовуються вибірково, у міру фінансових можливостей. Частіше за все проводяться крайові обробки посівів озимої пшениці. Агротехнічні прийоми також проводяться не в повній мірі. Ми вважаємо, що впровадження інтегрованої системи захисту зернових культур надасть можливість ФГ «Січ-Агро» зберегти від шкідників, хвороб та бур'янів до 3,3-5,2 ц зерна з гектара. На перспективу для ФГ «Січ-Агро» можна також порекомендувати запровадження біологічних засобів захисту від бур'янів. Вони базуються на використанні фітофагів, застосуванні біогенних препаратів тощо.

З практичної точки зору значні переваги має також створення конкурентоспроможних до біологічного пригнічення бур'янів агрофітоценозів зернових колосових, а також зернобобових культур. З метою біологізації зерновиробництва та зниження хімічного навантаження рекомендовано застосування сучасних біологічних препаратів для захисту їх від хвороб, шкідників і бур'янів (біофунгіциди, біоінсектициди, біогербіциди). Одним з перспективних і високорентабельних заходів збільшення виробництва та

поліпшення хлібопекарських якостей зерна є також застосування сучасних регуляторів росту [44, 47].

В сучасних умовах важливим напрямком розвитку зерновиробництва має стати техніко-технологічне переоснащення галузі на основі наукоємних технологій та техніки нового покоління. Розширення обсягів ґрунтозахисних технологій мінімального та нульового обробітку ґрунту і сівби зернових культур з використанням широкозахватних та комбінованих агрегатів забезпечить виконання цих робіт в оптимальні строки, зменшить витрати праці в 3–5 разів та витрати ПММ – в 2,3–3,2 рази, довівши їх від 40–60 л/га до 15–25 л/га [48].

В технології вирощування зернових культур важливе значення має застосування диференційованого вологозберігаючого обробітку ґрунту [48].

Відомо, що першочерговою умовою досягнення запланованого рівня ефективності виробництва зерна є висока якість та належне дотримання строків виконання всіх передбачених технологічних операцій. Наприклад, на сьогодні порушення строків сівби та збирання врожаю є чи не найбільш поширеною причиною недобору врожаю [42, 44].

Економічна оцінка строків проведення інших технологічних процесів показала, що, наприклад, проведення підготовки ґрунту після стерньового попередника безпосередньо перед сівбою, у порівнянні із здійсненням її за 30-40 днів, призводить до недобору врожаю майже на 40%, підвищення собівартості зерна на 70% і зменшення розміру прибутку на кожному гектарі майже втричі. Аналогічне становище складається і під час збирання. Собівартість зерна в залежності від тривалості робіт підвищується на 16-30% [42, 44].

Результати опитування спеціалістів господарства свідчать, що у ФГ «Січ-Агро» через несправність техніки трапляються випадки затягування строків сівби та збирання врожаю на 2-4, а інколи – на 5-7 днів. Внаслідок цього господарство недоотримує від 1,0-2,8 до 3,8-5,7 ц зерна з гектару посіву.

Однією з умов відвернення значних втрат врожаю є раціональне застосування способів збирання на основі використання високопродуктивної техніки. Наукою і практикою встановлено, що пряме комбайнування зернових

колосових культур в період повної стиглості необхідно поєднувати з роздільним, двохфазним механізованим збиранням в період воскової стиглості.

Однією з визначальних характеристик, що задовольняє вимоги споживачів та формує конкурентоспроможність зернової галузі, є якість виробленого зерна. При цьому мова йде також і про екологічну якість зернової продукції, як головний критерій її безпечності для здоров'я людини.

Управління якістю – це скоординована діяльність, яка полягає у спрямуванні та контролюванні організації виробництва щодо якості. Узагальнена форма концепції системи управління якістю в галузі зерновиробництва відображена в табл. 3.1.

На якість продукції впливає значна кількість факторів, які діють як самостійно, так і у взаємозв'язку один з одним, як на окремих стадіях життєвого циклу продукції, так і на кількох. Але всі фактори можна об'єднати в чотири групи: технічні, організаційні, економічні і суб'єктивні.

Якість зерна в ФГ «Січ-Агро», як і в будь-якому сільськогосподарському підприємстві, формується на передвиробничому, виробничому і післявиробничому етапах. На передвиробничому етапі якість є сумарним результатом проектування, моделювання, технологічних рішень і стандартизації.

Таблиця 3.1

Концепція системи управління якістю для поточного контролю якості та безпеки зернової продукції [49]

Фактори якості та безпеки	Показники на підтвердження
Вода	Фізична, хімічна та біологічна безпека
Дані про поле та ґрунт	
Питання, пов'язані з використанням пестицидів	
Зберігання та транспортування продукції в межах господарства	
Захист культури	Знищення шкідників
Процес виробництва	Якість як складова задоволення потреб споживача
Первинна обробка	
Ведення записів	Простежуваність

Здійснення виробничого процесу у ФГ «Січ-Агро» передбачає застосування елементів технології вирощування зернових культур, що забезпечують сприятливі умови для росту і розвитку рослин та формування належного рівня якості зерна (система добрив, захисту рослин, організація своєчасного збирання, якісної доробки врожаю тощо). На післявиробничому етапі для ФГ «Січ-Агро» важливим моментом є належне зберігання та транспортування зерна, оскільки на цих стадіях також в значній мірі формується його товарна якість, яка, в кінцевому підсумку, впливає на реалізаційну ціну продукції.

Якісні показники зерна основної зернової культури, якою для ФГ «Січ-Агро» є озима пшениця, не завжди відповідають стандарту зерна, яке використовують на продовольчі цілі. В несприятливі роки, зокрема, коли внесення добрив було недостатнім чи низькоефективним через несприятливі погодні умови, коли збирання проводиться в умовах надмірної вологості, ФГ «Січ-Агро» отримувало збіжжя кормової якості, а подекуди зерно було пошкоджене внаслідок несприятливого впливу зовнішніх факторів.

На жаль, в сучасних умовах ми спостерігаємо недосконалість цінового механізму та системи державного регулювання зернового ринку. Зокрема, це стосується ринку продовольчого зерна. Наразі можна говорити про практичну відсутність внутрішнього попиту з боку хлібоприймальних підприємств на продовольче зерно озимої пшениці найвищих якісних кондицій (1–2 кл.). Проте об'єктивним є факт, що якісне продовольче зерно пшениці продається за значно вищою ціною, ніж кормове. Слід також зазначити, що високоякісне зерно користується значним попитом на зовнішньому ринку. А Україна з її унікальними можливостями має всі шанси заявити про себе, як про крупного експортера високоякісного зерна пшениці, хоча до останнього часу обсяги експорту формувалися переважно за рахунок фуражного зерна цієї культури.

Звичайно, в умовах війни ми маємо дуже багато проблем з реалізацією вирощеного збіжжя за прийнятною ціною. Обвал цін на зерно в умовах

порушення логістичних зв'язків та перекриття каналів реалізації зерна на експорт призвів до того, що навіть вирощування зерна з найвищими якісними показниками у багатьох випадках дозволяє підприємствам лише балансувати на межі збитковості.

Для ФГ «Січ-Агро» важливі резерви збільшення грошових надходжень закладені в підвищенні якості продукції зернових культур, особливо – озимої пшениці.

На нашу думку, важливою стороною якості вирощеного зерна має бути не лише його відповідність стандартам споживчих властивостей. Не менш важливою характеристикою зерна, як фуражного, так і особливо – продовольчого, має бути його безпечність для здоров'я людини та сільськогосподарських тварин. Мова йде про так звану екологічну чистоту продукції.

Аналізуючи науковий та виробничий досвід слід зазначити, що екологічно чисте зерно дуже важко отримати при високому рівні насичення технології хімікаліями (синтетичними мінеральними добривами, гербіцидами, фунгіцидами, інсектицидами тощо). З іншого боку, вважаємо, що слід заборонити вирощування генетично модифікованих рослин, оскільки їх ефективність не підтверджена об'єктивними науковими даними, а наявна інформація перенасичена відомостями про небезпеку ГМО для здоров'я людини і тварин.

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників потребує державної підтримки. Збалансований розвиток аграрного сектору економіки в повоєнний період та на перспективу повинен передбачати вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Найперспективнішими формами виробництва України при цьому є розвиток малих і середніх суб'єктів господарювання. Для їх ефективного функціонування, підвищення конкурентоспроможності державна підтримка є об'єктивною необхідністю.

Звичайно, виробництво екологобезпечної продукції органічного землеробства в Україні коштуватиме дорожче, ніж вирощеної за інтенсивними технологіями. Тому на нашу думку, в найближчому майбутньому низький рівень

платоспроможності українського покупця буде перешкоджати формуванню високого попиту на дорогу, але якісну продукцію. І все ж, за висновками експертів, в Україні вже сформувалося певне коло споживачів продовольства органічного землеробства (3–5% у великих містах), де готові платити вищу ціну за такі товари.

Важливим напрямом удосконалення екологічної політики ФГ «Січ-Агро» є її побудова у відповідності з міжнародними стандартами екологічного менеджменту та екологічного аудиту (ISO, EMAS тощо). Запровадження стандартів екологічного менеджменту у ФГ «Січ-Агро» не лише підвищить впевненість споживачів у якості та безпечності продукції та збільшить попит на неї, але й сприятиме поліпшенню іміджу господарства як на внутрішньому, так і на міжнародному аграрному ринку.

Підсумовуючи результати даного етапу дослідження, можна визначити такі напрямки вдосконалення управління якістю зерна у ФГ «Січ-Агро»:

- своєчасне і повне матеріально-технічне забезпечення виробничого процесу;
- запровадження науково обґрунтованих екологобезпечних технологій вирощування на основі використання кращих районованих і перспективних сортів зернових культур;
- поточний контроль за якістю технологічних процесів;
- застосування прогресивних технологій з якісної доробки зерна його зберігання в складських приміщеннях;
- контроль якості отриманої продукції;
- формування висококваліфікованого кадрового потенціалу;
- запровадження міжнародних стандартів екологічного менеджменту та екологічного аудиту (ISO, EMAS тощо).

Удосконалення політики господарства в галузі управління якістю зерна за умови здійснення ефективної маркетингової політики дозволить істотно підняти рівень конкурентоспроможності продукції ФГ «Січ-Агро» та забезпечить підвищення рівня прибутковості зернової галузі, а отже – надасть додаткові можливості для здійснення розширеного відтворення виробництва.

3.2. Удосконалення менеджменту витрат у зерновиробництві

Виробничо-господарська діяльність ФГ «Січ-Агро» в умовах війни, коли порушені логістичні зв'язки, коли внутрішній ринок збуту зерна характеризується нестабільністю, нерегульованою динамікою ціни залежністю від воєнно-політичної ситуації, а диспаритет цін в агропромисловому комплексі все більше поглиблюється, коли виклики сьогодення ставлять на порядок денний не виробничий та соціальний розвиток, а проблему простого виживання господарства і людей, які в ньому працюють, потребує розробки оптимальних стратегій управління та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Висококонкурентне середовище, в якому працює ФГ «Січ-Агро», визначає ефективне управління витратами головним важелем підвищення конкурентоспроможності господарства. Так, для забезпечення ефективного функціонування ФГ «Січ-Агро», підвищення рентабельності його діяльності, зокрема – рентабельності зерновиробництва, яке є провідною галуззю у формуванні прибутковості і конкурентоспроможності господарства, постає необхідність в удосконаленні управління витратами. Перш за все це стосується реалізації функцій управління на всіх етапах виробничого процесу, а саме:

- розробки необхідної інформаційної бази про витрати господарства, їх структуру, зміни в залежності від обсягів виробництва (розподіл на змінні і постійні) тощо;
- стратегічного, поточного та оперативного планування і нормування витрат, визначення протягом року провізорної собівартості продукції;
- обліку фактичних витрат та калькулювання фактичної собівартості продукції;
- оперативного і якісного контролю за формуванням виробничих, загальновиробничих та адміністративних витрат як в динаміці за періодами робіт, так і за центрами відповідальності та в розрізі статей витрат;
- оперативного аналізу облікової інформації щодо формування витрат господарства протягом року та прийняття оперативних управлінських рішень;

– аналізу облікових і звітних показників формування фактичних витрат за підсумками року, визначення резервів економії витрат та зниження рівня виробничої собівартості продукції;

– прийняття відповідних управлінських рішень на основі звітної та аналітичної інформації.

Для забезпечення ефективної роботи підприємства важливо встановити зв'язок між витратами підприємства, обсягом його виробництва і отриманим прибутком. Вивчення взаємозв'язку між цими трьома елементами служить основою для прийняття рішень про управління підприємством з метою отримання максимально можливого прибутку [50].

Управління виробничими витратами у зерновій галузі ФГ «Січ-Агро» базується перш за все на плануванні операційного процесу, який на перспективу має ґрунтуватися на основі запропонованої вище моделі екологічно збалансованого виробництва.

Обґрунтоване планування операційного процесу та бюджетування галузі є базою для розробки ефективних проектних рішень у виробничому менеджменті аграрного підприємства. При плануванні операційного процесу в зерновій галузі ФГ «Січ-Агро» нами були враховані науково-практичні рекомендації, викладені в тексті підрозділу 3.1 та які лягли в основу запропонованої моделі екологічно збалансованого зерновиробництва у ФГ «Січ-Агро». Зокрема при здійсненні вирощування зернових культур пропонуємо для впровадження у виробничій діяльності ФГ «Січ-Агро» такі додаткові елементи екологізації технології вирощування зернових культур:

1) Сівозмінне упорядкування посівних площ сільськогосподарських культур, які вирощуються у ФГ «Січ-Агро».

2) Введення в сівозміну парового поля. Чистий пар, є не лише засобом для накопичення вологи та поживних речовин, а й ефективним і достатньо екологобезпечним засобом боротьби із забур'яненістю полів.

3) Введення в сівозміну сидерального пару як різновиду зайнятого пару. Сидеральний пар (заорювання посівів сидеральних культур на «зелене добриво»),

який пропонується застосовувати у сприятливій за умовами зволоження роки, є хорошим засобом для поповнення ґрунту органічною речовиною. Він позитивно впливає на біологічний режим ґрунту, сприяє підвищенню активності ґрунтових мікроорганізмів. Для сидерального пару можна висівати гірчицю, редьку олійну, буркун білий, вико-вівсяну та горохово-ячмінну сумішки, конюшину, люцерну, ріпак тощо. Фахівці стверджують, що постійний покрив поля сидеральними сумішками здешевлює технологію [51].

4) Як альтернативу зайнятому пару пропонується ввести в сівозміну посіви зернобобових культур, які завдяки біологічним особливостям здатні накопичувати у ґрунті азот. Так, у найближчій перспективі саме з метою поповнення запасів азоту у ґрунті пропонується частину площі виділяти під посіви гороху та ранньостиглих гібридів сої, від реалізації зерна яких можливо отримувати прибутки та які є добрими попередниками для решти культур сівозміни, зокрема, озимої пшениці. На більш дальню перспективу можна запропонувати на невеликих площах вирощувати нішеві зернобобові культури з високим потенціалом прибутковості: наприклад, сочевицю, чину, нут тощо.

5) Диверсифікація виробництва за рахунок розширення переліку вирощуваних зернових культур. Для цього пропонується розпочати вирощування такої нішевої культури, як просо, тим більше, що для цього немає потреби в додатковому придбанні технічних засобів. Розширення переліку вирощуваних культур за паралельного скорочення площі соняшнику дозволить збільшити період ротації сівозміни за рахунок культур, які можуть бути добрими попередниками для деяких інших культур сівозміни. В результаті соняшник буде повертатися на попереднє місце вирощування не через 1–3 роки, а хоча б через 4–5, а то і 6 років.

6) Розміщення зернових культур і решти культур в сівозміні після кращих попередників за рахунок розширення переліку культур та введення в сівозміну чистого і зайнятого (сидерального) парів.

7) Заорювання побічної продукції (соломи, стебел тощо) для збагачення ґрунту органічною речовиною.

8) Відмова від оранки на користь чизельного обробітку ґрунту, що не лише сприяє збереженню родючості ґрунту, але й дозволяє економити кошти. На перспективу в міру очищення полів від бур'янів та підвищення загальної культури землеробства пропонується подальша мінімізація технологічних операцій;

9) Мінімізація застосування фунгіцидів, гербіцидів та інсектицидів – проведення обробки посівів мінімальними нормами препаратів лише при перевищенні порогу шкодочинності, або ж обмеження лише крайовими обробками.

10) Недопущення використання сортів генетично модифікованих рослин;
Для визначення витрат на виробництво зерна на перспективу нами були проведені відповідні розрахунки згідно з діючими рекомендаціями [2, 42].

Як показали результати розрахунку прогнозованого рівня витрат на виробництво зернових культур на перспективу (додатки В, Д), при застосуванні рекомендованої технології рівень виробничої собівартості в розрізі зернових культур складе: озима пшениця, вирощена по чистому пару – 5177,7 грн/т, озима пшениця по зайнятому (сидеральному) пару – 5428,1 грн/т, ярий ячмінь – 4640,8 грн/т, горох – 7171,6 грн/т, просо – 5542,7 грн/т.

Результати наших досліджень свідчать, що економічні реалії, в яких вимушене працювати господарство, потребують принципово нових підходів до управління витратами в зерновиробництві, пошуку форм, які були б адекватні сучасній економічній ситуації.

Вивчення літературних джерел дозволило нам сформулювати пропозиції щодо удосконалення управління витратами у ФГ «Січ-Агро»:

1) Виділити центри відповідальності і побудувати систему управління з урахуванням їх повноважень і функцій.

2) Здійснити правильну класифікацію витрат: поділити на змінні і постійні, прямі й непрямі, контрольовані й неконтрольовані, а після цього – "закріпити" за центрами відповідальності.

3) Здійснити вибір відповідної моделі розподілу постійних витрат і калькуляції собівартості.

4) Створити систему моніторингу витрат, відстеження відхилень і пошуку резервів зменшення витрат. Для цього необхідно розробити відповідні форми оперативної звітності, в яких узагальнювалася б інформація щодо витрат, пов'язаних з певними центрами відповідальності, а також з видами продукції, роботами, технологічними процесами. Періодичний аналіз цих даних дасть змогу виявити не лише структуру витрат, а й причини їх виникнення.

5) Створити ефективну систему закупівельної і транспортної логістики.

6) Оптимізувати відносини з постачальниками і покупцями з метою зменшення зовнішніх витрат.

7) Запровадити ресурсо- та енергозбережні технології.

З метою поліпшення менеджменту виробничих витрат та підвищення рівня організації моніторингу витрат в ФГ «Січ-Агро» рекомендовано запроваджувати спеціальні автоматизовані системи моніторингу витрат, що призначені для збору, збереження й аналізу фінансово-економічних показників, що дозволить поліпшити контроль за виробничими витратами, здійснювати розробку пропозицій щодо скорочення виробничих витрат підприємства, зниження собівартості продукції та здійснення аналітичних розробок.

Підводячи підсумок, можна сказати, що в умовах тотальної соціально-економічної кризи, обумовленої тяжкою воєнно-політичною ситуацією, в якій опинився не лише аграрний сектор України, але й практично вся національна економіка, щоб забезпечити собі виживання, керівництву ФГ «Січ-Агро» необхідно детально проаналізувати свої витрати і навчитися ними управляти. Основний шлях впливу на витрати у зерновій галузі господарства – це створення ефективного механізму зменшення як зовнішніх, так і внутрішніх витрат, для чого необхідно проводити щоденну роботу щодо оперативного контролю за всіма витратами, постійно відстежувати та шукати нові резерви їх зниження.

3.3. Планування структури зерновиробництва та перспективи розвитку галузі

Планування структури зерновиробництва ФГ «Січ-Агро» здійснювалося перш за все, виходячи з наукових рекомендацій, викладених в підрозділі 3.1.

Першочерговим питанням було впорядкування сівозмінної площі на основі введення в сівозміну парового поля та диверсифікації виробництва на основі розширення переліку вирощуваних культур, у тому числі зернових.

Так, нами були розроблені орієнтовні схеми чергування культур, які передбачали наступні моменти:

1) Було розроблено дві зерно-паро-просапні сівозміни, в яких були враховані вимоги повернення вирощуваних культур на попереднє місце через 3–4 роки.

Слід зазначити, що наші розробки здійснені на найближчу перспективу, тобто вони не передбачають занадто різкого переходу на науково обґрунтовані принципи організації сівозмін. Так, за вимоги повернення соняшника на попереднє місце щонайменше через сім років, як це передбачено, постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах», нами на перехідний період передбачено можливість повернення його через шість, а також через чотири і через п'ять років.

2) Скорочення площ соняшнику передбачається за рахунок розширення площ посіву озимого ріпаку.

3) Група технічних культур буде включати ще одну культуру – сою, ультраранні сорти якої є добрим попередником для озимої пшениці, а зерно користується попитом на аграрному ринку.

4) Введення в сівозміну гороху, який сприяє накопиченню в ґрунті азоту.

5) Розширення номенклатури вирощуваних зернових культур за рахунок популярної нішевої культури – проса, зерно якого користується попитом на ринку [78].

б) переорієнтування зерновиробництва ФГ «Січ-Агро» з суто ринкових цілей на цілі розумного поєднання комерційних інтересів з дотриманням принципів екологічного імперативу, що потребує підвищення екологічної свідомості та відповідальності не лише керівництва ФГ «Січ-Агро», але й кожного працівника.

Відтворення й збереження родючості ґрунту, зменшення хімічного навантаження на одиницю площі задля отримання безпечної для здоров'я продукції мають стати визначальними в системі цілей і принципів виробничо-господарської діяльності ФГ «Січ-Агро».

Наведемо нижче спроектовані дві зерно-паро-просапні сівозміни:

1) Сівозміна № 1:	га
1. Зайнятий (сидеральний) пар + соя	45+50
2. Озима пшениця	95
3. Просо	95
4. Горох	95
5. Озима пшениця	95
6. Озимий ріпак	95
7. Соняшник	95
РАЗОМ	665

2) Сівозміна № 2:	га
1. Чистий пар (чорний або ранній)	44
2. Озима пшениця	44
3. Ярий ячмінь	44
4. Озимий ріпак	44
5. Соняшник	44
6. Горох	44
7. Озима пшениця	44
8. Просо	44

9. Озимий ріпак	44
10. Ярий ячмінь	44
11. Соняшник	44
РАЗОМ	484

Аналіз перспективної структури посівних площ сільськогосподарських культур (табл. 3.2) свідчить, що існуюча структура посівів має істотно змінитися, хоча і не занадто різко, щоб ставити під загрозу недоотримання великих сум прибутків. Проте, навпаки, передбачається, що підвищення відповідальності за результати господарювання та ведення землеробства з врахуванням збереження довкілля та родючості ґрунту дозволить зберегти одне з найцінніших багатств нашого народу – родючу землю, і це дає надію, що ми зможемо залишити нащадкам достойний спадок.

Таблиця 3.2

Прогнозна структура посівних площ у ФГ «Січ-Агро»

Культура	На перспективу	
	площа, га	структура, %
Зернові культури всього:	644	56,0
в тому числі:		
озима пшениця	278	24,2
ярий ячмінь	88	7,7
просо	139	12,1
горох	139	12,1
Технічні культури всього:	416	36,2
в тому числі:		
соняшник	183	15,9
озимий ріпак	183	15,9
соя	50	4,4
Чистий і зайнятий (сидеральний) пар	89	7,7
ВСЬОГО	1149	100,0

Запропоноване упорядкування сівозмінної площі та оптимізація переліку вирощуваних культур дозволить також зменшити напруженість у пікові періоди,

зокрема – під час проведення посівної та збиральної кампанії, оскільки запропоновані культури мають відмінні від вирощуваних раніше культур строки сівби та збирання.

На основі вивчення наукового і виробничого досвіду та із застосуванням експертних оцінок було спроектовано врожайність для вирощуваних зернових культур та розраховано перспективні обсяги виробництва зерна у ФГ «Січ-Агро» (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Перспективні параметри виробництва зерна у ФГ «Січ-Агро»

Культури	Площа, га	Структура зернового клинку, %	Проектна урожайність, ц/га	Валовий збір, т
Зернові культури – всього	644	100,0	38,3	2467,9
у тому числі:				
озима пшениця	278	43,2	47,8	1330,1
з неї: по чистому пару	44	6,8	56,6	249,0
після зернобобових та зайнятого (сидерального) пару	234	36,3	46,2	1081,1
ярий ячмінь	88	13,7	36,1	317,7
просо	139	21,6	31,0	430,9
горох	139	21,6	28,0	389,2

Виходячи з поточної цінової ситуації, що склалася у травні 2024 р. на ринку матеріально-технічних ресурсів була розрахована потреба в матеріально-технічних ресурсах, достатніх для забезпечення прогнозних параметрів зерновиробництва (табл. 3.4).

На перспективу для забезпечення технологічних вимог потреба у виробничих ресурсах на гектар посіву коливатиметься від 17,2 тис. грн/га при вирощуванні проса до 29,3 тис. грн/га – при вирощуванні озимої пшениці по чистому пару, а в середньому по групі зернових культур складе 21,45 тис. грн в розрахунку на гектар посівної площі. За сприятливих погодно-кліматичних умов

такого рівня витрат буде достатньо для забезпечення отримання 3,83 т зерна з 1 га.

Таблиця 3.4

**Потреба в матеріально-технічних ресурсах, необхідних для
забезпечення прогнозованого рівня виробництва зерна в ФГ «Січ-Агро»**

Культури	Розрахункові витрати коштів, тис.грн	У тому числі:				
		механізовані роботи	насіння	добрива	засоби захисту рослин	інші витрати
Зернові культури – всього	13811,51	4126,19	1247,34	4915,88	877,85	2644,25
у тому числі:						
озима пшениця	7157,71	1795,06	549,75	3050,21	373,84	1388,85
з неї: по чистому пару	1289,46	389,09	80,26	490,48	58,52	271,11
після зернобобових та зайнятого (сидерального) пару	5868,25	1405,97	469,50	2559,73	315,32	1117,74
ярий ячмінь	1474,30	588,85	140,89	398,44	52,55	293,56
просо	2388,33	821,68	31,28	902,54	178,60	454,24
горох	2791,17	920,59	525,42	564,69	272,86	507,61

В цілому для виробництва 2467,9 т зерна розрахункові витрати коштів складуть 13,81 млн грн, з яких на виконання механізованих робіт (оплата праці, ПММ, витрати на ремонти, амортизація тощо) припадає 29,9 %, добрива – 35,6 %, насіння – 9,0 %, засоби захисту рослин – 6,4 %.

Слід окремо відзначити коливання питомої ваги окремих елементів та статей витрат в загальній структурі, які обумовлені біологічними особливостями зернових культур та специфікою технології їх вирощування: добрив – від 20,2 % при вирощуванні гороху до 38,0–43,6 % при вирощуванні озимої пшениці; засобів захисту рослин – від 3,6 % при вирощуванні ячменю ярого до 9,8 % при гороху.

Таким чином, нарощування обсягів зерновиробництва в ФГ «Січ-Агро» в найближчій перспективі забезпечується за рахунок факторів інтенсифікації (в першу чергу – внесення мінеральних добрив).

Оцінюючи економічну ефективність зерновиробництва в ФГ «Січ-Агро» в перспективі, слід відмітити, що за умови дотримання передбаченого

технологічного регламенту вирощування зернових культур та ефективної реалізації планів трансферу інновацій ця галузь буде прибутковою (табл. 3.5).

За умови виробництва зерна в ФГ «Січ-Агро» в обсязі 2467,9 тможливо забезпечити отримання 7689 грн прибутку в розрахунку на 1 гектар посіву, 2007 грн – на 1 т зерна і 0,345 грн – на 1 грн витрат на виробництво і реалізацію продукції.

Загальний економічний ефект в перспективі буде залежати від кон'юнктури ринку зерна та ефективності застосування важелів його державного регулювання. Розрахункові дані свідчать, що в перспективі понад половина виручки від реалізації отриманої зернопродукції буде формуватися за рахунок продажу зерна озимої пшениці і близько 1/5 – зерна гороху.

Таблиця 3.5

Показники ефективності реалізації зерна в ФГ «Січ-Агро» на перспективу

Культури	Виручка від реалізації, тис. грн	Структура товарної продукції, %	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	Умовний прибуток, грн			Рівень рентабельності, %
				тис. грн	на 1 га	на 1 т	
Зернові культури – всього	19315,91	100	14363,97	4951,94	7689,35	2006,54	34,5
у тому числі:							
озима пшениця	10183,62	52,7	7444,0	2739,61	9854,71	2059,67	36,8
з неї: по чистому пару	1967,42	10,2	1341,04	626,38	14235,93	2515,18	46,7
після зернобобових та зайнятого (сидерального) пару	8216,21	42,5	6102,98	2113,23	9030,89	1954,74	34,6
ярий ячмінь	1969,62	10,2	1533,27	436,35	4958,48	1373,54	28,5
просо	3231,75	16,7	2483,86	747,89	5380,48	1735,64	30,1
горох	3930,92	20,4	2902,82	1028,10	7396,42	2641,58	35,4

При цьому виробництво зерна буде ефективним за рівня рентабельності 34,5 % та показника прибутковості гектару землі 7689 грн/га.

Звичайно подальше досягнення високих показників рентабельності виробництва зерна у ФГ «Січ-Агро» можливе за умови зміцнення фінансового

стану господарства та його готовності впроваджувати інноваційні розробки, які пропонує аграрна наука. За умови покращання цінової ситуації на ринку зерна можна прогнозувати і підвищення рівня рентабельності виробництва зернових культур до 45–50 %, що надасть достатні можливості для здійснення розширеного відтворення виробництва, оновлення матеріально-технічної бази, впровадження природоохоронних заходів та розвитку кадрового потенціалу досліджуваного господарства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки і пропозиції.

1. Менеджмент виробництва зернових культур відіграє провідну роль у забезпеченні прибуткової діяльності аграрних підприємств, що спеціалізуються на виробництві зерна. При цьому сутність виробничого менеджменту полягає в ефективному і раціональному управлінні виробничою системою підприємства. Ефективним можна вважати таке виробництво, яке забезпечує оптимальне поєднання та використання економічного потенціалу, матеріально-речових і фінансових факторів, що дає змогу отримати максимальний натурально-виробничий та фінансовий результати. З іншого боку, ефективність виробництва досягається при застосуванні принципу мінімізації – в досягненні найвищих кінцевих результатів при найменших витратах ресурсів. Оцінка ефективності зерновиробництва сільськогосподарського підприємства має ґрунтуватися на комплексному підході та здійснюватися за наступним алгоритмом (цілі підприємства—наявні ресурси—технологічні засоби досягнення мети—робочий процес—результати виробництва—підведення підсумків—прийняття відповідних управлінських рішень).

2. ФГ «Січ-Агро» спеціалізується на вирощуванні зернових та технічних культур. Протягом періоду 2019–2023 рр. діяльність ФГ «Січ-Агро» була прибутковою, проте мала тенденцію до скорочення показника рентабельності виробництва, зростаючи до максимуму у 2021 році (до 40,8 %) і скорочуючись у 2020 і 2022 рр. до 16,1 і 17,1 % відповідно. Встановлено, що площа сівозміни в досліджуваному господарстві перенасичена технічними культурами (головним чином, – соняшником), що негативно позначається на родючості ґрунту та умовах вирощування решти культур, у тому числі зернових. Площі збирання зернових культур протягом 2019–2023 рр. характеризувалися нестабільністю, коливаючись від 630 га у 2021 р. до 260 га у 2023 р. Для продуктивності зернових культур характерна значна динамічна нестабільність. Недостатнє матеріально-технічне та

технологічне забезпечення виробничого процесу обумовлює високу залежності від погодних умов. Найбільшими темпами падіння рівня врожайності зернових культур у ФГ «Січ-Агро» відбулося у воєнному 2022 році (67,3 %), а найбільші темпи зростання припадають на сприятливий 2021 рік (145,1 %). В цілому за досліджуваний період слід констатувати падіння врожайності зернових культур на 19,5 % з 435 до 35,0 ц/га.

3. За результатами аналізу динаміки валових зборів встановлено, що діапазон їх варіації протягом 2019–2023 рр. у ФГ «Січ-Агро» був досить значний: від 910,0 т у 2023 р. до 2784,0 т у врожайному 2021 р. Середньорічне виробництво зерна становило при цьому 1787,1 т. Нестабільність валових зборів, обумовлена коливаннями урожайності та зібраних площ зернових культур, що негативно позначається на ефективності виробничої діяльності господарства. Встановлено, що результати діяльності ФГ «Січ-Агро» у великій мірі залежать від ринкової кон'юнктури, тому динаміка фінансових результатів від реалізації зерна дуже істотно визначається динамікою цінових коливань на зерновому ринку. Так, вирощування озимої пшениці забезпечувало протягом 2019–2023 рр. стабільний прибуток (рівень рентабельності 5,9–51,9 %). Виробництво ярого ячменю відзначалося набагато нижчою рентабельністю (12,5–33,8 %), а у воєнному 2022 році в умовах падіння цін на зерно воно виявилось збитковим (-14,8 %). У 2023 році рівень рентабельності зернової галузі становив 6,4 %. За результатами дослідження у ФГ «Січ-Агро» встановлено недосконалість організації менеджменту витрат. Зокрема це стосується звуження до мінімуму обсягів планування та застосування сучасних методів у галузі управління витратами, недостатньої глибини та оперативності поточного аналізу та поточного контролю за формуванням витрат.

4. На рівень економічної ефективності виробництва зернових культур ФГ «Січ-Агро» істотний вплив здійснюють фактори ресурсного та технологічного забезпечення, рівень інтенсивності, рівень собівартості продукції, а також цінова ситуація на ринку зерна. Запропоновано шляхи впровадження науково обґрунтованих технологій вирощування на базі використання високопродуктивної техніки, районованих і перспективних сортів та гібридів зернових культур,

внесення повної дози мінеральних добрив, заорювання побічної продукції з азотом для збагачення ґрунту органічною речовиною, запровадження інтегрованої системи захисту зернових культур, застосування дискового мульчуючого та консервуючого чизельного обробітку ґрунту на основі комбінованих агрегатів, що забезпечить приріст урожайності до 30-45%.

5. З метою підвищення ефективності виробництва зерна та забезпечення при цьому можливостей для збереження й відтворення родючості ґрунту запропоновано удосконалити систему сівозмін шляхом оптимізації посівних площ та переліку вирощуваних культур, а також їх чергування по полях та у часі. Розроблено дві зерно-паро-просапні сівозміни, які дозволяють розміщувати культури після кращих попередників та витримувати вимоги щодо повернення їх на попереднє місце вирощування. Скорочення площ соняшнику планується за рахунок розширення площ озимого ріпаку. Для покращання умов вирощування культур в сівозмінах передбачається введення полів з чистим паром та зайнятим (або сидеральним). З цією ж метою планується вирощувати горох та ультраранні сорти сої. Також планується розширення номенклатури вирощуваних зернових культур за рахунок популярної нішевої культури – проса, зерно якого користується попитом на ринку. Запропоноване упорядкування сівозмінної площі та оптимізація переліку вирощуваних культур дозволить зменшити напруженість у пікові періоди.

6. Пропонується посилити контроль за недопущенням порушень строків та якості агротехнологічних заходів, що дозволить відвернути непродуктивні втрати від 1,5-2 до 4-5 ц/га зерна, можливі через затягування строків сівби та збирання врожаю. Проведені розрахунки показали, що впровадження у виробництво вищевказаних рекомендацій дозволяє отримати істотний економічний ефект. За умови виробництва зерна в ФГ «Січ-Агро» в обсязі 2467,9 т можливо забезпечити отримання 7689 грн прибутку в розрахунку на 1 гектар посіву, 2007 грн – на 1 т зерна і 0,345 грн – на 1 грн витрат на виробництво і реалізацію продукції. Загальний економічний ефект в перспективі буде залежати від кон'юнктури ринку зерна та ефективності застосування важелів його державного регулювання. Згідно

з проведеними розрахунками виробництво зерна буде ефективним за рівня рентабельності 34,5 % (проти 6,4 % у 2023 році) та показника прибутковості гектару землі 7689 грн/га. За умови покращання цінової ситуації на ринку зерна можна прогнозувати і підвищення рівня рентабельності виробництва зернових культур до 45–50 %, що надасть достатні можливості для здійснення розширеного відтворення виробництва, оновлення матеріально-технічної бази, впровадження природоохоронних заходів та розвитку кадрового потенціалу досліджуваного господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» № 37-IV від 04.07.2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15#Text> (дата звернення: 29.05.2024).
2. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств. Затверджено Наказом Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132555-01#Text>(дата звернення: 29.05.2024).
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF#Text>(дата звернення: 29.05.2024).
4. Завадський Й.С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК: Підручник. К. : Вища шк., 1992. 367 с.
5. Герасименко Ю.В., Підвальна О.Г. Менеджмент (базовий курс): навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Консоль», 2017. 256 с.
6. Василенко В.О., Ткаченко Т.І. Виробничий (операційний) менеджмент: Навчальний посібник. За ред.. В.О. Василенка. К. : ЦУЛ, 2003. 532 с.
7. Редкін О.В. Виробничий та операційний менеджмент: навч. посібник. Полтава : НУ ПП ім. Ю. Кондратюка, 2020. 552 с.
8. Капінос Г. І. Операційний менеджмент [текст] : навчальний посіб. / Г. І. Капінос, І. В. Бабій. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 352 с.
9. Гриненко В. В. Конспект лекцій з дисципліни «Операційний менеджмент» (для студентів всіх форм навчання спеціальності 073 – Менеджмент (8.18010016 – Бізнес-адміністрування)) / В. В. Гриненко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 130 с.

10. Бутко М., Задорожна С., Іванова Н. Виробничий менеджмент : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 424 с.
11. Козик В.В., Гавриляк А.С., Петрушка Т.О. Організація виробництва : Підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. 256 с.
12. Ярема Л. В., Замора О. І., Герчанівська С. В. Менеджмент у сфері регіонального агробізнесу. *Ефективна економіка*. 2022. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10008> (дата звернення: 29.05.2024)
13. Могильний О.М. Удосконалення організаційно-економічного механізму стійкого розвитку аграрної сфери: теоретико-методологічні засади. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 19–27.
14. ДСТУ ISO 9000:2001 (ISO 9000:2000, IDT). *Системи управління якістю. Основні положення та словник*. URL : https://dnaop.com/html/34108/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_ISO_9000-2001 (дата звернення: 29.05.2024).
15. Григораш О. В., Булигіна Д. О. Фактори підвищення ефективності діяльності підприємств. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 6 (11). С.154–158.
16. Череп А. В., Стрілець Є. М. Ефективність як економічна категорія. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727> (дата звернення: 29.05.2024).
17. Морщенок Т. С., Біляк О. М. Огляд підходів до визначення економічної сутності поняття "ефективність". *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 1. С. 7–13.
18. Ємець Ю. Г. Економічна ефективність як основа конкурентоспроможності підприємства. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку* : вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2013. № 769. С. 156–160.
19. Перерва П. Г., Кравчук А. В. Ефективність як економічна категорія. *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки)* : зб. наук. праць. Харків : НТУ "ХПІ", 2018. № 15 (1291). С. 137–143.

20. Душин Б. В., Плаксієнко В. Я. Визначення ефективності виробництва в різних умовах господарювання. *Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету*. 1998. № 1–2. С. 118–124.

21. Денисенко С. М. Концептуальні основи еколого-економічної ефективності виробництва продукції рослинництва. *Сталий розвиток економіки*. 2013 (18). № 1. С. 210–215.

22. Белінська С. М., Крисіна І. О. Управління прибутком підприємства. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9879> (дата звернення: 29.05.2024).

23. Азізов С. П., Кенійський П. К., Скупий В. М. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах : підручник; за ред. проф. С. П. Азізова. К. : ІАЕ, 2001. 834 с.

24. Прядко В.В. Теоретико-методологічні аспекти ефективності сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2003. №10. С. 69–77.

25. Мушук В.О. Ефективність сільського господарства та передумови її підвищення. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво*. 2007. №1. С.232–234.

26. Могильна Л.М. Суть та особливості інновацій в сільському господарстві. *Приазовський економічний вісник*. 2022. № 3. С. 26–30

27. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : монографія. К. : КНЕУ, 2005. 292 с.

28. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. : Академія, 2002. 952 с.

29. Вітков М.С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку. *Економіка АПК*. 2005. № 2. С. 17-20.

30. Науково-методичні рекомендації з оцінки ефективності виробництва зерна та його територіального розміщення. / Компанієць В. О., Ляшенко Н. О., Крамарьов О. С., Кулик А. О., Ковтун О. В. Дніпро : ДУ Ін-т зерн. культур, 2022. 72 с.

31. Курило Л. І. Територіальна організація зернового господарства України: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02 ; Інститут аграрної економіки УААН. Київ, 1999. 20 с.

32. Підвищення ефективності зернового господарства / М. І. Щур та ін. ; за ред. М. І. Щура. К. : Урожай, 1986. 152 с.

33. Тютюнник С. В. Ефективність виробництва та напрямки формування ринку зерна: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02 ; Інститут аграрної економіки УААН. Київ, 2001. 20 с.

34. Уткіна Г. А., Мельничук В. І. Автоматизація оптимального вибору співвідношення площ під посів. *Економіка АПК*. 2011. № 8. С. 21–26.

35. Barsukova G. N., Derevenets D. K. Ecological-landscape approach to the organization of agricultural production as a condition of decision of problems of food safety. URL: <https://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=RU2016500183> (дата звернення: 29.05.2024).

36. Третяк А. М., Третяк Р. А., Шквир М. І. Методичні рекомендації з оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування. Київ : Інститут землеустрою УААН, 2011. 15 с.

37. Компанієць В. О. Управління родючістю ґрунту та охорона земельних ресурсів у системі екологічного менеджменту сільськогосподарських підприємств. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2009. С. 67–75.

38. Коваленко Н. П. Історія оптимізації ґрунтозахисних сівозмін у другій половині ХХ – початку ХХІ століття на основі економіко-математичного моделювання [електронний ресурс]. *Електронне наукове фахове видання „Історія науки і біографістика”*. 2011. № 1. URL : <http://inb.dnsgb.com.ua/2011-1/> (дата звернення: 29.05.2024).

39. Бойко П. І. Коваленко Н. П., Лебідь Є. М. Структура посівних площ і система сівозмін Степу. *Агроном*. 2007. №2. С.84-89.

40. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України /Редкол.: М. В. Зубець та ін. К. : Аграрна наука, 2008. 844 с.

41. Система ведення сільського господарства Дніпропетровської області. Дніпропетровськ: ІЗГ УААН. 2005. 432 с.

42. Економіка виробництва зерна в зоні Степу України (з основами організації і технології виробництва) : монографія / Черенков А. В. та ін. ; за ред. А. В. Черенкова і В. С. Рибки. Дніпропетровськ : Нова ідеологія, 2015. 300 с.

43. Ходаківська О. В., Пугачов М. І., Патица Н. І., Шпикуляк О. Г., Могильний О. М., Тулуш Л. Д. Вплив COVID-19 на аграрний сектор та продовольчу безпеку держави. *Економіка АПК*. 2020. № 12. С. 6–21.

44. Черчель В. Ю., Шевченко М. С. Агроресурси і наукове моделювання виробництва 100 мільйонів тонн зерна. *Зернові культури*. Том 4. № 1. 2020. С. 53–63.

45. Шевченко М. С., Десятник Л. М., Деревенець-Шевченко К. А., Швець Н. В. Сучасні системи землеробства і нове трактування сівозмінної цінності сільськогосподарських культур. *Зернові культури*. 2020. № 2. Том 4. С. 319–329.

46. Концепція агрохімічного забезпечення землеробства України / за ред. академіка УААН С.А. Балюка, М.В. Лісового. Харків. 2009. Вид. «Міськдрук» 37 с.

47. Круть М. В. Інновації із захисту зернових культур. Бюлетень Інституту сільського господарства степової зони НААН України. 2016. № 10. С. 78–84.

48. Марков Р. Р. Удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення сільського господарства технічними засобами. *Економіка АПК*. 2019. С. 115–124.

49. Новожилова Е. В. Ключова концепція системи якості та безпеки зернової продукції. URL : <http://www.zerno.org.ua/articles/quality/377-ключова-концепція-системи-якості-та-безпеки-зернової-продукції>(дата звернення: 29.05.2024).

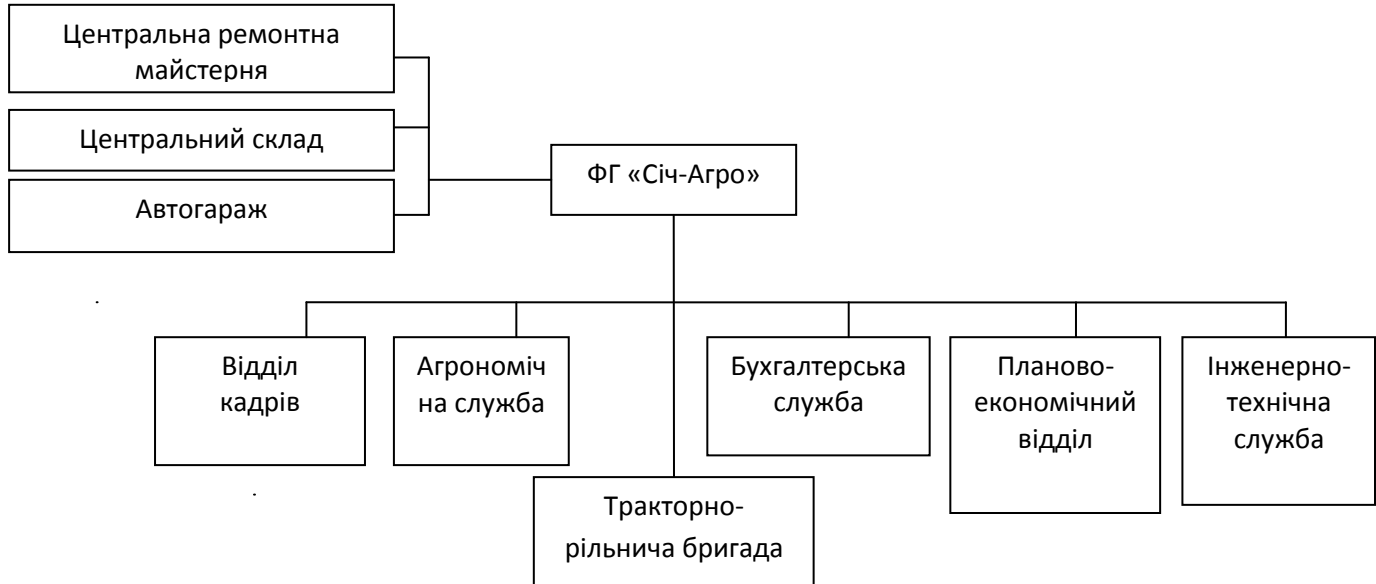
50. Пархоменко Л. А., Малюга Л. М., Фротер О. С., Нижник І. О. Управління витратами як резерв для підвищення ефективності діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2021. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9754> (дата звернення: 29.05.2024).

51. Зайняті пари є альтернативним способом підвищення врожайності. URL :<https://agrotimes.ua/agronomiya/zajnyati-pary-ye-alternatyvnym-sposobom-pidvysh-hennya-vrozhajnosti/>(дата звернення: 29.05.2024).

52. Вигідніше за соняшник. Особливості вирощування проса. URL :<https://superagronom.com/news/19036-top-nishevih-kultur-dlya-viroschu-vannya-na-pivdni-nazvali-v-raek>(дата звернення: 29.05.2024).

53. Досвід господарств. З соняшника на горох, з озимої пшениці на яру. URL : <https://propozitsiya.com/ru/semenovodstvo-zernovyh-kultur-s-podsolnechnika-na-goroh-s-ozimoy-pshenicy-na-yaryu>(дата звернення: 29.05.2024).

ДОДАТКИ

**Схема організаційної структури ФГ «Січ-Агро» Синельниківського району
Дніпропетровської області
(станом на 01.05.2024 р.)**

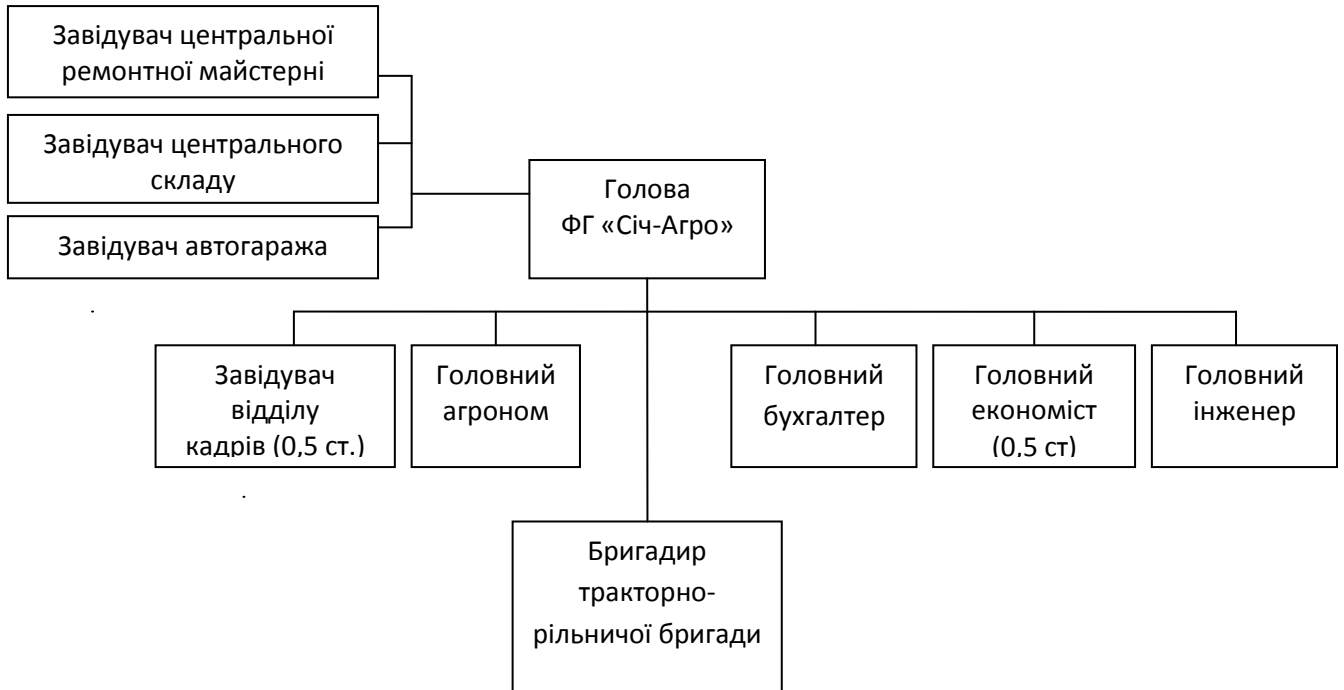

Схема структури управління ФГ «Січ-Агро» Синельниківського району

Дніпропетровської області

(станом на 01.05.2024 р.)

Витрати на виробництво та структура собівартості виробництва озимої пшениці у ФГ «Січ-Агро» на перспективу

Елементи витрат	Одиниця виміру	Попередник					
		чистий пар			зайнятий (сидеральний) пар		
		випрати		структура%	випрати		структура%
		на 1 га	на 1 т		на 1 га	на 1 т	
Прямі затрати праці	люд.-год	3,56	0,63	х	2,21	0,48	х
Витрати на оплату праці	грн	770,30	136,09	2,6	455,70	98,64	1,8
Єдиний соціальний внесок	грн	169,47	29,94	0,6	100,26	21,70	0,4
Насіння	кг	200	35,34	х	220	47,62	х
	грн	1824,00	322,26	6,2	2006,40	434,29	8,0
Паливо та мастильні матеріали	л	60,7	10,72	х	36,47	7,89	х
	грн	3746,36	661,90	12,8	2250,90	487,21	9,0
Добрива	кг д.р.	139	24,56	х	129	27,92	х
	грн	11147,3	1969,5	38,0	10939,01	2367,8	43,6
Засоби захисту рослин	грн	1330,00	234,98	4,5	1347,50	291,67	5,4
Роботи та послуги	грн	1748,81	308,98	6,0	1077,88	233,31	4,3
Витрати на ремонт не-оборотних активів	грн	1682,91	297,33	5,7	1286,31	278,42	5,1
Амортизація	грн	2469,81	436,36	8,4	1912,02	413,86	7,6
Інші витрати на утримання основних засобів	грн	4,13	0,73	0,0	3,22	0,70	0,0
Інші витрати	грн	2089,47	369,16	7,1	1613,51	349,24	6,4
Єдиний податок	грн	907,53	160,34	3,1	907,53	196,44	3,6
Орендна плата за землю	грн	287,38	50,77	1,0	287,38	62,20	1,1
Інші загальновиробничі витрати	грн	1128,34	199,35	3,9	890,36	192,72	3,6
Всього витрат	грн	29305,8	5177,7	100	25078,0	5428,1	100
Собівартість зерна	грн	х	5177,7	х	х	5428,1	х
Урожайність	ц/га	56,6	х	х	46,2	х	х

**Витрати на виробництво та структура собівартості виробництва ярого
ячменю, проса та гороху у ФГ «Січ-Агро» на перспективу**

Культура	Я р и й я ч м і н ь			П р о с о			Г о р о х		
	Витрати на 1 га	Структура,% на 1 т		Витрати на 1 га	Структура,% на 1 т		Витрати на 1 га	Структура,% на 1 т	
Прямі затрати праці	3,23	0,89	х	2,96	0,95	х	3,6	1,29	х
Витрати на оплату праці	690,69	191,33	4,1	605,75	195,40	3,5	745,26	266,16	3,7
Єдиний соціальний внесок	151,96	42,09	0,9	133,27	42,99	0,8	163,96	58,56	0,8
Насіння	220	60,94	х	18,00	5,81	х	300	107,14	х
	1601	443,49	9,6	225,00	72,58	1,3	3780	1350,00	18,8
Паливо та мастильні матеріали	44,15	12,23	х	41,8	13,49	х	42,00	15,00	х
	2724,91	754,82	16,3	2581,72	832,81	15,0	2592,21	925,79	12,9
Добрива	75	20,78	х	85,00	27,42	х	20	7,14	х
	4527,78	1254,23	27,0	6493,06	2094,54	37,8	4062,50	1450,89	20,2
Засоби захисту рослин	597,20	165,43	3,6	1284,90	414,48	7,5	1963,00	701,07	9,8
Роботи та послуги	824,96	228,52	4,9	815,26	262,99	4,7	727,90	259,96	3,6
Витрати на ремонт необоротних активів	1255,26	347,72	7,5	1043,45	336,60	6,1	1253,15	447,55	6,2
Амортизація	1863,61	516,24	11,1	1543,14	497,79	9,0	1863,47	665,52	9,3
Інші витрати на утримання основних засобів	5,09	1,41	0,0	4,05	1,31	0,0	4,93	1,76	0,0
Інші витрати	814,64	225,66	4,9	792,21	255,55	4,6	1047,72	374,19	5,2
Єдиний податок	907,53	251,39	5,4	907,53	292,75	5,3	907,53	324,12	4,5
Орендна плата за землю	287,38	79,61	1,7	287,38	92,70	1,7	287,38	102,64	1,4
Інші загальнопромислові витрати	501,37	138,88	3,0	465,52	150,17	2,7	681,36	243,34	3,4
Всього витрат	16753,4	4640,8	100	17182,2	5542,7	100	20080,4	7171,6	100
Собівартість зерна	х	4640,8	х	х	5542,7	х	х	7171,6	х
Урожайність	36,1	х	х	31,0	х	х	28,0	х	х